



Juni 1993, 12e jaargang Nummer 113

Samenlevingsopbouw

De aanhouder wint!



Bevordering woon/werkinitiatieven
van vrouwen

Thema



- 3: De aanhouder wint, Ans van de Scheur en Ineke van Westrienen
- 25: Raakvlakken, Dorrit Wajer (STEW)
- 27: Je Maintiendrai, Els Agsteribbe
- 28: De ziekte van het gangbare, Fenny Gerrits
- 29: Ouderen en armoede (EAPN)
- 30: Kiosk, Jos Jansen
- 32: Aan zet, Brenda Tiddens (BVV)
- 33: Advertentie
- 34: Sociale Atlas van de Vrouw: Ondanks positieve ontwikkeling emancipatie, doel nog niet bereikt (SCP)
- 36: Beroepsarbeid en zorg voor kinderen, Sima Nieborg (NIMO)

Dit themanummer bevat de volledige tekst van het boekje **'De aanhouder wint'**, geschreven door Ans van de Scheur en Ineke van Westrienen. De tekst beschrijft het wordingsproces van het woon/werk-initiatief zoals dit is ontwikkeld door de BVV-vrouwen.

Naast 'De aanhouder wint' bevat deze MO de gebruikelijke rubrieken zoals Je Maintiendrai, door Els Agsteribbe, Aan zet, door Brenda Tiddens, Raakvlakken, door Dorrit Wajer en Kiosk, door Jos Jansen. Een Amsterdams themanummer dus.

De redactie wil met dit themanummer laten zien dat de kloof tussen 'droom en daad' wel zeker overbrugd kan worden. Maar je moet wel een lange adem hebben.

De redactie

Colofon

MO/Samenlevings opbouw is een vakblad van, voor en over de samenlevings-en opbouwwerkpraktijk. Het verschijnt tenminste tien maal per jaar; zes gewone en vier themanummers.

Samenstelling en redactie: Fenny Gerrits (eindredactie), Greet Hettinga, Wil van de Leur en Kees Stuurup.

Administratieve ondersteuning: Sonja Swarts, Patty Schellekens en John Struiken.

Illustratie omslag: BVV-vrouwen veroveren het voormalig Burgerziekenhuis.

DTP: John Struiken.

Omslag en druk: Stimio, Meteren.

De jaarabonnementsprijs bedraagt f 67,50 voor het eerste en f 62,50 voor het tweede en verdere abonnementen. Losse nummers kosten f 12,50. (Prijzen exclusief portokosten.) Opzegging van abonnementen dient schriftelijk vóór 1 december te geschieden. ISSN:0929-2187.

Redactie en administratie: Prinsegracht 51, 2512 EX, Den Haag. Telefoon: 070-3804431, faxnummer: 3809973.

(Met dank aan de afdeling Coördinatie Vrouwen Emancipatie Amsterdam voor hun financiële bijdrage ten behoeve van de totstandkoming van deze uitgave.)

Adres BVV-IDEE: Domselaerstraat 8
1093 MA Amsterdam.



Een uitgave van het Landelijk Centrum
Opbouwwerk.

De aanhouder wint



door Ans van de Scheur en Ineke van Westrienen

Voorwoord

Vrouwen hebben nog steeds achterstand met betrekking tot een aantal maatschappelijke verschijnselen die samenhangen met autonomie en zelfbepaling, zoals: opleiding, betaald werk, en ondernemerschap. Veelal stranden deze zaken op de oncombineerbaarheid ervan met het moederschap of de traditionele rol van de jonge vrouw binnen het gezin die gewenste leer- en ervaringsmogelijkheden beperkt. Ook de maatschappelijke participatie van vrouwen laat nog steeds te wensen over. Nog steeds worden maatschappelijk middenveld en politieke partijen overheerst door mannen.

In een tijd zoals de onze is het passend daar iets aan te doen. Sociale vernieuwing immers heeft tot doel iedere burger meer bij het bestuur te betrekken en de mogelijkheden te scheppen voor mensen om zelf vorm te geven aan hun leven. Het BVV-initiatief past daar wonderwel in. Vrouwen als achterstandsgroep de mogelijkheid bieden het heft in eigen hand te nemen opdat zij zich verder kunnen ontplooiën naar economische zelfstandigheid kan men in onze tijd nog steeds aanmerken als vooruitstrevend. In vergelijking met de ons omringende landen blijft in ons land de arbeidsparticipatie van vrouwen achter. Dit heeft te maken met onze remmende tradities, maar vooral met het ontbreken van goede voorzieningen ten behoeve van werkende (of naar werk strevende) vrouwen die ook een zorgtaak hebben.

Uit het relaas van Ineke van Westrienen en Ans van de Scheur blijkt hoeveel werk en moeite de totstandkoming van dit Woon/Bedrijfsverzamelgebouw heeft gevergd, zelfs in een tijd waarin burgers (volgens officiële beleidsuitspraken van de overheid) de wind in de rug zouden moeten hebben. De redactie van MO heeft met genoeg gewerkt aan deze publicatie omdat het nodig is de in dit project opgedane kennis te verspreiden. Wat in Amsterdam mogelijk is voor vrouwen verdient navolging in andere plaatsen ten behoeve van allerlei groepen. Sociale vernieuwing geldt iedereen.

Ten slotte wil de redactie nog veel dank uitspreken aan Jenny Schilperoord voor haar redactionele ondersteuning. Ook de auteurs Ineke van Westrienen en Ans van de Scheur verdienen lof voor de flexibele wijze waarop zij met de redactie hebben samengewerkt.

Namens de redactie van MO
Fenny Gerrits, eindredacteur

De volgende vrouwen zijn door de auteurs geïnterviewd:

Anna Lont, Corrie van Dijk, Luzia Hartsuyker, Barbara van Olst, Jacqueline Kühn, Brenda Tiddens, Nassrin Savalooni, Sjanet Heins, Ericka Kuyters, Lygia Wong, Mauriel Lamp en Roswitha Pudlat.

Citaten uit die interviews zijn door de tekst heen gevlochten.



1. Inleiding
2. BVV nu, anno 1993
3. Plannen maken en uitvoeren
4. Een organisatie opbouwen
5. Van niets naar iets
6. Het belang van een bedrijventrum
7. Veranderend denken
8. Als je het weer zou doen

Hoofdstuk 1: Inleiding

Voor u ligt het verhaal over een woon-werkinitiatief van vrouwen dat realiteit is geworden. Het laat zien dat je met een particulier initiatief heel ver kunt komen, invloed kunt uitoefenen en uiteindelijk een stukje stad vorm kunt geven. Het laat ook zien dat het pad dat bewandeld moet worden niet over rozen gaat. Het pad slingert en ligt bij tijd en wijle bezaaid met keien, soms zelfs met rotsblokken.

Het 'nieuwe' aan het BVV-initiatief (BVV betekent Burgerziekenhuis voor vrouwen), waarvan wij denken dat het ook voor anderen interessant is, is de ruimtelijke invalshoek die gekozen werd om aan vrouwenbelangen te werken. Heel vaak kiezen zich emanciperende groepen voor bekendere wegen om hun doel te bereiken, zoals meer inspraak, meer subsidie, meer voorzieningen, enz. De BVV-sters wilden een stukje stad, een gebouw, om daarbinnen vorm te geven aan wonen en werken naar eigen inzicht. Achteraf blijkt dat deze ruimtelijke benadering "...wij willen 50% van gebouwen en terrein" een stimulans is voor emancipatie op diverse andere terreinen. Iedereen die actief mee werkte moest in hoog tempo kennis en vaardigheden verwerven over uiteenlopende zaken als stedenbouwkundige planprocessen, bouwkundige zaken, beheer- en exploitatievraagstukken, ondernemerschap, politieke lobby en public relations. Veel meer dan een 'welzijns'-benadering dwingt deze strategie de betreffende groep tot confrontaties met maatschappelijke mogelijkheden en grenzen.

Voor nieuwe initiatieven kan deze confrontatie dan op een ander niveau beginnen door gebruik te maken van de ervaringen en inzichten uit het BVV-project. Het advies van BVV-vrouwen: Claim plaats voor je groep daar wordt je zichtbaarder en sterker!

Dit verhaal is in de eerste plaats bedoeld voor vrouweninitiatieven zoals van:



Een karakteristiek aspect van het Burgerziekenhuis.

- vrouwen(-organisaties) die zelf aan de slag willen, iets op willen zetten op het gebied van wonen en werken, het bevorderen van economische zelfstandigheid of positieve actie ten aanzien van zwarte- en migrantenvrouwen,
- vrouwen die actief zijn (al dan niet betaald), in de buurt, in vrouwenplatforms, in 50+ groepen, enz.,
- allochtone vrouwen die vanuit zelforganisaties iets ruimtelijks willen ontwikkelen,
- vrouwen van 'zusterprojecten' uit andere Europese landen,
- iedere vrouw die iets met vrouwen voor elkaar wil krijgen, bijvoorbeeld als ambtenaar, als politicus.
- Maar ook voor 'gemengde' initiatieven die bijvoorbeeld:
 - een woon-/werkproject op willen zetten voor bepaalde doelgroepen,
 - een bewonersorganisatie die iets aan het opzetten van buurtbedrijfjes wil gaan doen.

En tenslotte hopen wij dat ook beleidsmakers, ambtenaren en politici, dit verhaal zullen lezen, zodat zij kennis kunnen nemen van hoe 'de andere kant van de tafel' zich organiseert en wat er allemaal bij komt kijken.

Hoofdstuk 2: BVV nu, anno 1993

BVV, in de voorbereidingsfase: "Stichting Burgerziekenhuis Voor Vrouwen", staat nu voor "Bedrijfscentrum Voor Vrouwen". Sinds de officiële opleverdatum en sleuteloverhandiging op 27 maart 1992, is de verbouwde zijvleugel van het ziekenhuis omgedoopt in 'Het Zijpand'. Dit gebouw herbergt het Bedrijfscentrum en een woongedeelte. Het totale oppervlak dat voor het BVV-project werd verbouwd, bedraagt 3109,2 vierkante meter, onderverdeeld in wonen en werken met respectievelijk 1369,2 m² en 1740 m².

2.1 Wat zit er achter al die deuren?

Wanneer u over het meters brede trottoir langs het gebouw loopt, vallen u onmiddellijk de schoonheids- annex kapsalon en het kledingreparatiebedrijf met stomerij "Funda" op. Eén van de andere ruimtes die vanaf de straat via de rode deuren direct toegankelijk zijn wordt gehuurd door een tandartsenpraktijk. Achter de rode deur in het midden, het hart van het centrum, bevindt zich Café Einstein, de mogelijkheid om elkaar als bewoonsters en ondernemers te ontmoeten, te lunchen met een zakenrelatie, of na het werk een hapje te eten. De blauwe deuren geven toegang tot nog eens vijftwintig bedrijven op de begane grond en op de eerste verdieping van het gebouw. De meeste zijn gelegen aan de Domselaerstraat, andere bieden uitzicht op het binnenterrein. Er is o.a. een homeopaat gevestigd en een bureau dat hulp biedt aan kinderen met leerstoornissen. U vindt er een atelier waar schilderijen worden gerestaureerd, een vertaalbureau en een journaliste. In het gebouw zit ook de Amsterdamse afdeling van Technika 10, een stichting die technische cursussen voor meisjes verzorgt. U komt er een vrouw tegen die blokfluiten bouwt, u loopt er

fotografes tegen het lijf, grafisch ontwerpsters en kunstenaresses. Allen zijn vrouwen en één voor één geven ze leiding aan een zelfstandige onderneming. Ongeveer vijftig procent van de ondernemers is starter en een kwart van de ondernemers is van allochtone origine.

Jacqueline:

"Het BVV-project is een succes. Immers, het gaat niet om drie verdiepingen ergens achteraf, maar om een groot zichtbaar project, op een goede locatie, in een goed gebouw."

De gele deuren geven toegang tot het woongedeelte van het pand. Daarachter voeren vijfendertig vrouwen, meiden en kinderen een huishouding. Sommigen wonen zelfstandig, anderen in een woongroep. Een groot aantal woningen is zo ingedeeld dat het mogelijk is om, op bescheiden schaal, bedrijf aan huis uit te oefenen. Zo vindt u daar een zanglerares, een schrijfster, een keramiste, een beeldend kunstenaar, een auralizeres, een zangeres/tekstschrijfster en een patroontekenaar. De woningen bevinden zich op de begane grond en op de eerste en tweede verdieping. Meer dan 20% van de bewoners is allochtoon.

Kortom, in het Zijpand aan de Domselaerstraat werken en/of wonen vrouwen, zwart en wit, jong en oud.

2.2 Het Bedrijvencentrum

Het Bedrijvencentrum bestaat uit 35 ruimtes, in omvang variërend van 10 m² tot 46 m², met één uitzondering: de horecaruimte beslaat een oppervlakte van 140 m². De meeste ruimtes zijn zo hoog dat het de mogelijkheid biedt een entresol in te bouwen. Aangrenzende ruimtes kunnen bij elkaar getrokken worden. Op vier bedrijfssectoren ligt de nadruk: gezondheidszorg, zakelijke dienstverlening, textiel en ambacht/techniek.

Het Bedrijvencentrum beoogt het bevorderen van de economische zelfstandigheid van vrouwen door middel van het scheppen van gunstige voorwaarden voor vrouwelijk ondernemerschap:

- Een plaats waar ondernemers, zonder concurrentie binnen het gebouw, voor een redelijke prijs, op een goede locatie en in een stimulerende omgeving, hun bedrijf kunnen voeren.
- De mogelijkheid voor gezamenlijke faciliteiten.
- Een servicepakket bestaande uit diensten van een zakelijk leidster die de huurderszaken regelt, intensieve begeleiding van starters gedurende het eerste jaar door STEW (Steunpunt Eigen Werk).

Het beheer en de verhuur van de bedrijfsruimtes is in handen van stichting BVV (Bedrijvencentrum Voor Vrouwen). De stichting wordt bestuurlijk gerund door vrouwen en heeft tevens vrouwen in dienst. Zij huurt de totale ruimte van Stadsdeel Oost, die eigenaar is van het bedrijvendeel in het gebouw. Door dit eigen beheer kan BVV ook op langere termijn de doelstellingen bewaken, zoals 75% verhuuren aan starters en minimaal 20% aan allochtone vrouwen. Het risico voor eventuele leegstand ligt ook bij de beheerstichting.



Bouwen aan het BVV.

2.3 Het Wooncentrum

Het wooncentrum bestaat uit 12 twee- en 4 driekamerwoningen, variërend van 50-90 m², één woongroep voor vier volwassenen en één woongroep voor begeleid wonen van 8 à 10 meiden. Het gaat om woningen in de sociale woningbouw, verbouwd volgens de nieuwbouwregeling met de daarbij horende huurprijzen. Een twee-kamerwoning heeft een kale huur van f 470,30 per maand. Iedere bewoonster huurt individueel van WCO (Woningbedrijf Centrum Oost), de eigenaar van het woongedeelte. De toewijzing van de woningen is echter in handen van Zijwaarts, een vereniging waarin de bewoners zich hebben georganiseerd. Dat houdt in dat de vereniging, als er een woning vrijkomt, een kandidate kan voordragen aan het Woningbedrijf. Deze kandidate moet dan wel aan een aantal gemeentelijke toewijzingsnormen voldoen.

Daarnaast is Zijwaarts vrij om een eigen beleid te maken, zoals ook bij de eerste toewijzing van de woningen gebeurd is. In dat beleid worden prioriteiten gelegd bij vrouwen die starten met werk aan huis en bij allochtone vrouwen. Wonen op een dergelijke manier doorbreekt de anonimiteit waarmee je normaliter in de grote stad te maken hebt. Hier ken je je buurvrouw, heb je, door de aard van het project, iets gezamenlijks wat de betrokkenheid vergroot. Je woont niet in een huis, je woont in een pand, waarvan jouw woonruimte een onderdeel vormt. November '93 komt in de nieuwbouw op het voormalig ziekenhuisterrein een ook nog een 50+-woongroep voor 8 vrouwen.

Roswitha:

"Ik vind het echt mooi. Ik heb nog steeds dat ik het niet kan geloven. Het geeft toch ook aan dat je met iets specaculairs bezig was."

2.4 Is er een link tussen beide functies ?

Er is geen formele link tussen het woon-en bedrijfsgedeelte want je bent niet verplicht als je bedrijfsruimte huurt woonruimte te huren of andersom. Beide functies bevinden zich wel in hetzelfde gebouw. Ze hebben een gezamenlijke geschiedenis: zijn uit dezelfde club geboren en hebben overeenkomstige doelstellingen zoals het stimuleren van economische zelfstandigheid, een intercultureel karakter en 'ruimte voor vrouwen'. Een aantal woningen wordt met voorrang toegewezen aan vrouwen die starten met werk aan huis. Het idee hierachter is dat de bewoonster ruimte in het bedrijfsdeel kan huren wanneer haar bedrijf groeit.

De initiatiefnemende organisatie BVV (Burgerziekenhuis Voor Vrouwen), bestaat niet meer als zodanig. Deze stichting gaat, sinds maart 1992, verder als de stichting BVV-IDEE, Bevordering woon/werk initiatieven Van Vrouwen. Daarnaast is een stichting BVV-Beheer (Bedrijfscentrum Voor Vrouwen), opgericht voor het beheer van het bedrijfsgedeelte. De doelstelling van BVV-Idee is het in woord en daad ondersteunen van het idee en de praktijk van bedrijfscentra van, voor en door vrouwen. Dat kan zijn in Amsterdam, maar net zo goed in Almere, in Portugal of waar dan ook. Deze publicatie is één van de initiatieven die de stichting onderneemt om dergelijke projecten te stimuleren.

Hoofdstuk 3:

Plannen maken en uitvoeren

3.1 Van idee tot feestelijke opening

In september 1985, kregen de omwonenden van het Burgerziekenhuis een folder van de ambtelijke projectgroep Stadsvernieuwing. Daarin werden ze uitgenodigd mee te denken over een nieuwe bestemming van gebouwen en terrein, wanneer het ziekenhuis verhuisd zou zijn naar Almere (planning 1990). Een buurtbewoonster, Anna Lont, kreeg toen het lumineuze idee voor een woon-en werkproject voor en door vrouwen. Dit idee sloeg aan bij andere vrouwen.

Vervolgens kwamen deze vrouwen op de informatieavond van 1 oktober '85 met het voorstel om 50 à 60% van alle binnen- en buitenruimte (zie literatuulijst) te bestemmen voor een woon/werk/voorzieningen-project voor vrouwen, zwart en wit, jong en oud, met en zonder kinderen, in eigen beheer.

Het idee: 'Burgerziekenhuis voor vrouwen' was geboren. De initiatiefgroep claimde de helft of meer van de vrijkomende ruimte vanuit het idee dat de helft van de bevolking uit vrouwen bestaat en dat het daarom gerechtvaardigd en leuk zou zijn om als vrouwen een dergelijk stukje stad vorm te geven. Met deze pretentieuze claim zei BVV tegen de Amsterdamse politici: nu kunnen jullie laten zien door deze claim te honoreren, dat je achter de emancipatie van vrouwen staat. De kracht van de claim zat in de omvang en in het feit dat de initiatiefgroep niet vanuit een slachtofferpositie redeneerde, maar vanuit de gedachte dat vrouwen recht hebben op macht en zeggenschap.

Jacqueline:

"Je moet niet uitsluitend je hand blijven ophouden. Je moet ook proberen je eigen geld te creëren. Geld als machtsmiddel is ontzettend belangrijk. Ons machtsmiddel wordt gevormd door de ideeën, de kennis, deskundigheid en tijd."

Het terrein en de gebouwen boden de mogelijkheid om een concrete invulling te geven aan ideeën die bij veel vrouwen leven, zoals eigen werk creëren, op een andere manier wonen, het heft in eigen handen te nemen, "... om iets te doen aan de slechte economische positie van vrouwen; om voorzieningen voor meiden te realiseren aangezien er niets is voor meiden in Oost; om werken buitenshuis en buitenshuis makkelijker te kunnen combineren en door voorzieningen zoals crèche, wasserette, gereedschaps-uitleen en restaurant daaraan toe te voegen..." (uit nota januari '86).

3.2 Eerste reacties

Tijdens de eerste informatieavond voor de buurt, wisten de initiatiefneemsters al dat een deel van het honderd jaar oude ziekenhuis waarschijnlijk niet gesloopt zou worden (dat deel was beeldbepalend voor de buurt). Vanuit de politiek waren ook al uitspraken bekend over de noodzaak van aanvullende sociale woningbouw voor de buurt. Op de claim van 50% werd door de aanwezigen heel verschillend gereageerd. Sommige buurtbewoners vonden het ronduit belachelijk, andere aanwezigen reageerden verrast danwel enthousiast. De aanwezige ambtenaren noteerden de claim voor wat die op dat moment waard was, nl. één van de vele losse ideeën uit de buurt. De initiatiefneemsters, Anna Lont en Els Huijstoot, legden contacten met vrouwelijke ambtenaren, een opbouwsterkster en een adviseur van STEW. Zij vertelden welke de procedures zijn bij de voorbereiding en verwezenlijking van een dergelijk streekbouwkundig project en welke fasen zo'n project doorkoopt. Ook adviseerden zij over de verschillende subsidiepoten, over de daarbij passende argumenten om voor subsidie in aanmerking te komen en over de besluitvorming in de politiek. Het blijkt bijvoorbeeld heel belangrijk te zijn dat jouw project past in politieke items van het moment. Politici tonen graag hoe positief ze staan ten opzichte van zaken die in de publieke belangstelling staan. Een andere les was om niet te bescheiden te zijn in de aanvragen. In het reguliere circuit van bijvoorbeeld het welzijnswerk gaan miljoenen om. Waarom zou BVV dan alles zo goedkoop mogelijk moeten doen? Daarnaast legde de initiatiefgroep contact met mensen die in woon-/werkpanden woonden om te horen hoe zij, meestal vanuit een kraaksituatie, het pand in eigen beheer hadden gekregen. Deze mensen vertelden over de mogelijkheid een haalbaarheidsonderzoek te laten verrichten om te beoordelen of de plannen reëel waren, welke vorm het zelfbeheer bij hen heeft en welke financieringsmogelijkheden er zijn.



Architecte Luzia Hartsuyker overlegt met Anna Lont en Ans van de Scheur over de indeling van Het Ziekengebouw. (foto: Edwin Boering.)

3.3 Planuitwerking

De claim werd concreet uitgewerkt met voorstellen voor de drie functies: wonen, werken en voorzieningen. Vage wensen en ideeën dienden omgezet te worden in harde gegevens voorzien van naam, plan, het gevraagde aantal vierkante meters en de financiering.

Anna:

"Doelgericht mensen opzoeken die ergens verstand van hebben en hen advies vragen over hoe je het aanpakt. In het begin alleen vragen, vragen, vragen: iedere keer weer hetzelfde. Ieder gesprek weer beginnen alsof je niks weet."

Deze claim werd in januari 1986 officieel gepresenteerd aan de gemeenteraad, waarmee de BVV-claim een eerste erkenning kreeg. De omvang van het wensenpakket bleek ruim voldoende om de pretentie van 50% te dekken. Vervolgens maakte de initiatiefgroep samen met architecte Luzia Hartsuyker een verbouw-/indelingsplan voor alle gewenste functies. Daarvoor werden de Zijvleugel, het in de jaren zestig gebouwde Tussengebouw, het apart staande Chirurgiegebouw en een aanzienlijk deel van de nieuwbouw-woningen in de sociale sector geclaimd.

BVV deed vanaf het begin mee aan de inspraak over de herbestemming van het terrein, daarbij geadviseerd door twee extern deskundigen, de stedenbouwkundige Henriëtte van Eys en Luzia Hartsuyker. Voor hun honoraria deed BVV een succesvol beroep op de inspraaksubsidie/woonconsumentenpot. 'Bovorderen dat vrouwen deskundiger worden op de terreinen volkshuisvesting en ruimtelijke ordening...' werd kennelijk politiek belangrijk geacht. De inspraak hield aanvankelijk in het samen met de buurt afkeuren van de ambtelijk voorbereide plannen en het eisen van een officieel planteam voor het maken van een goed stedenbouwkundig plan. Alle partijen die eventueel iets wilden op het leegkomende terrein konden aan dit planteam deelnemen. Andere claims voor het terrein waren: stadsdeelnkantoor, grootwinkelbedrijf en andere winkels, kunstenaars-collectief en woningbouw. Al met al waren er meer claims dan beschikbare ruimte en vond men dat BVV met 50% veel te veel wilde. De gemeente huurde een extern bureau in om samen met dit planteam het stedenbouwkundig plan te ontwerpen. BVV zorgde er binnen het planteam voor dat sociale veiligheid een item werd. Dit door voortdurend het belang ervan te benadrukken, duidelijk te maken waar het om gaat bij sociale veiligheid en te eisen dat het een randvoorwaarde werd bij het maken van het ontwerp. Het was voor de meeste deelnemers aan het planteam een nieuw onderwerp. Ook de ambtenaren van de projectgroep waren er niet in thuis.

3.4 Is het haalbaar en hoe wordt het beheer?

In 1987 hebben studentes Sociale Geografie onderzoek gedaan naar de haalbaarheid van vrouwenbedrijven op het Burgerziekenhuisterrein. De uitkomsten van dit onderzoek waren veelbelovend voor BVV. Begin 1988 is door een andere studente Sociale Geografie een vervolgonderzoek gedaan in de vorm van een analyse van het economische draagvlak in de omringende buurten voor het beoogde type vrouwenbedrijven. De uitkomst was positief: er bleek voldoende draagvlak aanwezig te zijn. Op basis van het eerder genoemde indelingsplan maakte BVV samen met architecte Luzia Hartsuyker en met Gerard Brakkee van adviesbureau Abakus, een haalbaarheidsonderzoek. Met dit in mei 1989 uitgebrachte onderzoek werd aangetoond dat het financieel haalbaar was om het BVV-plan te realiseren.

Aangezien 'in eigen beheer' hoog bij BVV in het vaandel stond, lag het voor de hand om zelf eigenaar te willen worden van de aan BVV toe te wijzen gebouwen. Dit stuitte echter op onoverkomelijke problemen ten aanzien van het woongedeelte; alleen een zogenaamde 'toegelaten instelling' (woningbouwvereniging) komt in aanmerking voor volkshuisvestingsubsidie. Bovendien had BVV geen eigen kapitaal voorhanden.

Al kon BVV dan geen eigenaar van het pand worden, dan nog moesten de plannenmakers ervoor zorgen een sluitend exploitatieplan te maken. BVV wilde namelijk iets ongebruikelijks: wonen en werken in één pand, terwijl die functies niet dezelfde financieringsvorm kennen. Voor de verbouw van het woongedeelte leek de normale rijkssubsidie toereikend. Een sluitende exploitatiebegroting voor het bedrijvengedeelte kon op twee manieren gehaald worden; of de feitelijke verbouwkosten bepalen de hoogte van de toekomstige huren, of de overheid verschaft verbouwsubsidie, zodat de huur betaalbaar blijft. In stadsvernieuingsgebieden is zo'n subsidie gebruikelijk. En aangezien het om een ideeel project voor startende ondernemers in een stadvernieuingsgebied ging, lag zo'n subsidie voor de 'onrendabele top' voor de hand. BVV zocht vervolgens contact met de kandidaat-eigenaar van de nieuwbouw-woningen op het terrein, WCO. Men bleek sympathiek te staan tegenover de BVV-ideeën en liet zich overtuigen door de serieuze aard van de BVV-plannen en de financiële haalbaarheid ervan. Men toonde zich bereid als verhuurder op te treden wanneer BVV ruimte toegewezen zou krijgen. Ook werd hun medewerking gevraagd bij zaken als: vrouwvriendelijke WCO-medewerkers bij de bouwbegeleiding, meedenken over de vertaling van de uitgangspunten en wensen in het verbouwplan en inschakelen van de BVV-architect voor het ontwerp.

3.5 We komen erin!

Eindelijk, in mei 1989, kocht de gemeente het BZ-terrein met gebouwen aan. De gemeenteraad besloot dat het Ziekengebouw verbouwd zou worden tot woningen en bedrijfsruimten, waarbij stichting BVV 'eerste kandidaat-huurster' zou zijn 'mits de plannen financieel haalbaar zijn'. Voor de zogenaamde onrendabele top van de verbouw van het bedrijvendeel stelde het stadsbestuur maximaal f 450.000,- ter beschikking. De financiering van de verbouw van de woningen zou geschieden volgens het, in de sociale woningbouw, gebruikelijke NormKosten-Systeem.

Na vier jaar plannen maken zouden onze ideeën eindelijk omgezet kunnen worden in tastbare resultaten!

Barbara:

"Ik weet nu hoe belangrijk het is om vooral te lobbyen en je heel goed voor te bereiden. Je moet je ideeën stevig hebben, het leifst op papier, en er voor knokken. Dan alleen word je niet van tafel geveegd. Bovendien als groep word je eerder gezien dan als individu."



Eindelijk zijn de zieken verhuisd naar Almere.

De BVV-plannen moesten wel aangepast worden: minder woningen, minder bedrijfsruimtes en vooral minder voorzieningen (want moeilijk te financieren).

In het 'programma van eisen' werden de keuzes duidelijk:

- verhoudingspercentage voor werken en wonen,
- individuele woningen en groepswoonings,
- gemeenschappelijk voorzieningen, bijvoorbeeld een centrale ruimte, een wasgelegenheden,
- types werkruimtes (een café vraagt andere voorzieningen dan een ontwerp bureau).

Enkele maanden later kreeg BVV er nog een ruimte bij; de crèche, die in het Ziekengebouw gepland was, verhuisde naar het Tussengebouw, behorend bij het stadsdeelkantoor. De nieuwe indeling werd gemaakt door het in juni 1989 gestarte ontwerpteam, waaraan architecte, projectleider van het woningbedrijf, enkele ambtenaren, de coördinator van BVV en enkele toekomstige bewoners en ondernemers deelnamen.

In september 1989 werd tevens gestart met het ontwerpteam voor de sociale nieuwbouw; de 50+-woongroep van BVV heeft aan de planvorming actief deelgenomen. Aan deze groep zijn 8 drekamerwoningen en een collectieve

ruimte toegewezen.

Najaar 1990 startte het ontwerpteam voor het openbare binnenterrein. BVV pleitte, hierin geadviseerd door Sandra Schuyt van bureau Zijaanzicht, voor een duidelijke scheiding tussen privé en openbaar gebruik. Het wees op het belang van goede verlichting en op de mogelijkheid tot het kiezen van een alternatieve aanpak. "...Het terrein moet er goed uitzien. Dat remt vandalen en kweekt betrokkenheid. Het werken met kleur en geur van bloemen en struiken geeft steer". Deze maatregelen moeten leiden tot een zo sociaal veilig mogelijk terrein.

Door de late aankoop van het ziekenhuis en de daardoor eveneens late toewijzing van de gebouwen werd, op het nippertje de termijn gehaald nodig voor de indiening van de bouwplannen bij het rijk. Het ontwerpteam van het BVV-Ziekengebouw stond daardoor vanaf het begin onder grote tijdsdruk. Men moest onder hoogspanning werken om de planning te halen en eigenlijk werd al aan het begin geconstateerd dat dat niet mogelijk zou zijn. Een ontwerp moet voldoen aan allerlei regels en moet getoetst worden door allerlei ambtelijke diensten. Dat kost een hoop tijd! Het proces werd nog bemoeilijkt door het ontbreken van allerlei bouwtechnische gegevens. Het ziekenhuis was nog volop in bedrijf en stond slechts in zeer beperkte mate metingen en het in ogenschouw nemen van de bouwkundige staat toe.

3.6 En wie zal dat betalen?

De achterstand op de planning had tot gevolg dat de raming van de verbouwkosten gebaseerd werd op het voorlopig ontwerp in plaats van, zoals gebruikelijk, op het bestek. In een bestek wordt alles tot in de details vastgelegd, zodat je heel precies kunt berekenen hoeveel het gaat kosten. Het gevolg was dat de aanbesteding veel hoger uitviel dan begroot. Hoe het echter heeft gekund dat de aannemer op een bedrag uitkwam dat, schrik niet, 50% hoger lag, blijft moeilijk te verklaren.

Een belangrijk onderdeel van de oplossing was een drastische wijziging in het ontwerp. Voorbeeld: de tweede etage werd in zijn geheel woonetage en bedrijven die daar gepland waren verhuisden naar begane grond en eerste verdieping. Daarnaast bestond de oplossing uit: bezuinigingen op het ontwerp, concessies van de kant van de aannemer (inclusief het weerleggen van zijn foutieve inschattingen) en een forse huurverhoging voor de toekomstige bewoners. In de woningen zou over de entresols, de houten insteekvloeren, huur berekend gaan worden, terwijl dat niet volgens de afspraak was. Het BVV-bestuur overwoog ernstig om alsnog met het project als 'onhaalbaar binnen de gestelde doelstellingen' te kappen. Met pijn in het hart werd besloten toch door te gaan, omdat er ook zoveel wél bereikt was. Al met al kwam in het voorjaar van 1991 de opdrachtgever WCO tot een prijsakkoord met de aannemer.

Het eerder genoemde haalbaarheidsonderzoek (1989) gold voor de oorspronkelijke 50% van het terrein. Na de toewijzing van het Ziekengebouw moest de financiële opzet aangepast worden aan de kleinere omvang en de herziene invulling van het Ziekengebouw.

In de nieuwe exploitatie-opzet bleek een gat te zitten van f 600.000 (op een totale bouwsom van 2,2 miljoen). Dit

ten gevolge van een veranderde grondwaardeberekening en tegenvallende verbouwkosten. In een exploitatie-opzet worden de stichtingskosten, de huuropbrengsten en eventuele subsidie met elkaar in balans gebracht. De stichtingskosten vormen de som van bouwkosten, grondkosten en voorbereidingskosten. Deze investering moest door het WCO gefinancierd worden. Samen met ambtenaren van stadsdeel Oost en WCO zat BVV om tafel om tot een oplossing voor het tekort te komen. Verschillende mogelijkheden werden op een rij gezet en beide partijen zouden proberen subsidies in de wacht te slepen. Daarnaast drukten de ambtenaren BVV op het hart nog verder op het plan te bezuinigen. Aangezien op alle mogelijke punten de exploitatie-opzet al was uitgekleed, was het enige wat overbleef, een concessie te doen op de huurprijs van de bedrijven. In de eerste vijf jaar zou de kale huur versneld stijgen van f 110,- naar f 140,- per m² per jaar. Deze concessie viel het BVV-bestuur zwaar, want het was niet de eerste keer dat er gemorrelt werd aan de eis van betaalbaarheid van de bedrijfsruimtes. Na deze pijnlijke ingreep zou Stadsdeel Oost vervolgens het nu nog resterende tekort van f 310.000 op tafel moeten leggen. In principe steunden de ambtenaren de BVV-plannen. Maar men vond dat er onvoldoende onderbouwing was voor de verwachting, dat er een markt zou zijn voor het BVV-produkt: kleinschalige bedrijfsruimtes voor vrouwelijke, startende ondernemers. Het stadsdeel eiste daarom een bedrijfsplan, "... waaruit onomstotelijk zou komen vast te staan dat realisering van het project in het Ziekengebouw haalbaar is en met een gezonde exploitatie van start kan gaan". Eind juli 1990 lag het bedrijfsplan op tafel. Het IMK (Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf), dat het stadsdeel hierin adviseerde, kenschetste het plan als voorlopig. Dankzij het commentaar van het IMK en intensieve ondersteuning van Dorrit Wajer (STEW), werd in februari 1991 met de definitieve versie van het bedrijfsplan akkoord gegaan. In het bedrijfsplan heeft BVV door een enquête onder Amsterdamse ondernemers, aangevoerd dat er een markt voor haar produkt bestaat. Het BVV-bestuur en -personeel haalde opgelucht adem, het project had aan een zijden draadje gehangen!

Nassrin:

"We hebben een gat in de markt gesignaleerd en goed ingevuld."

Om de afhankelijkheid van subsidiegevers te verminderen en de geloofwaardigheid naar buiten te vergroten, werd in 1990 het I&O-Fonds (Investerings- en Ontwikkelingsfonds) opgericht.

"Om een goede start te maken heeft BVV een eigen kapitaal nodig van f 50.000,- (o.a. de aanloopkosten, inrichting, opening en risico's)", aldus de tekst in de folder. Hoe belangrijk geld was, was BVV inmiddels goed duidelijk geworden bij het maken van het exploitatieplan. Het startte een donateursactie en schreef fondsen aan. In het totaal leverde dat een bedrag van ruim f 20.000 op. Een sponsoractie daarentegen mislukte. Bij het openingsfeest lukte het echter weer wel om op bescheiden schaal sponsors te vinden.



"Zo bleek het dak in veel slechtere staat te verkeren dan was verwacht".

3.7 De bouw kan beginnen

Toen het Burgerziekenhuis in maart 1991 naar Almere verhuisde, stond niets de start van de verbouw meer in de weg. Op 4 juli '91 vond de feestelijke officiële start plaats! De leerlingbouwplaats van Stichting Bouwvrouw nam deel aan de verbouw. De aannemer was door de opdrachtgever verplicht hieraan mee te werken. Vijf vrouwen deden een deel van het timmerwerk. (Zie literatuurlijst.)

In het maandelijks bouwoverleg waren alle partijen vertegenwoordigd: opdrachtgever WCO, architectenbureau Hartsuyker, aannemersbedrijf Florie en van den Heuvel, Bouw en Woningtoezicht, stichting BVV en stichting Bouwvrouw, soms het constructeursbureau. In deze vergaderingen werd de voortgang bij de verbouw besproken en kwamen problemen op tafel waar men tijdens de bouw op stuitte. Zo'n oud gebouw, waar vooraf geen gedetailleerd beeld van is, levert onvoorziene problemen op en dus 'meerwerk'. Zo bleek het dak in veel slechtere staat te verkeren dan tijdens de voorbereidingsfase beoordeeld was. Dit bleek een forse extra kostenpost te zijn, één van de extra kostenposten. Een enkele keer waren er ook meevallers en kon een bepaalde kostenpost worden geschrapt. Zo was een aanzienlijke post meerwerk van f 150.000, een gevolg van de te forse bezuinigingen in een eerdere fase. Die bezuinigingen werden nu onge-daan gemaakt.

De verbouw was binnen de tijdsplanning, een jaar, afgerond. Op 26 maart 1992 leverde de aannemer het gebouw op aan WCO. De volgende dag vond de officiële overhandiging van de sleutel plaats door wijkwethouder Riekie de Haan van Stadsdeel Oost aan voorzitter Marion v.d. Bleek van BVV-Beheer. Directeur Kees Kruil van WCO gaf voorzitter Anke Weber van bewonersvereniging Zijwaarts een grote symbolische sleutel, waarmee Het Zijkpand in gebruik genomen kon worden!

WCO als eigenaar van het bedrijvencentrum, stuitte opnieuw op problemen. Aangezien WCO geen aparte BTW-boekhouding kent, zou de huurprijs van de bedrijfsruimtes 18,5% duurder worden, zonder dat de bedrijven dit terug zouden kunnen vorderen. Aangezien dit een onacceptabele huurverhoging betekende en WCO geen kans zag iets aan deze situatie te veranderen, heeft ten langen leste



Marion van de Bliek, voorzitter van de stichting BVV-Beheer neemt de sleutel van Het Zijpand in ontvangst.

stadsdeel Oost de verhuurtaak op zich genomen, alhoewel zij daar eigenlijk de capaciteit niet voor heeft. BVV-Beheer moest vervolgens met het stadsdeel om tafel om tot definitieve huurprijzafspraken te komen en overeenstemming te bereiken over het huurcontract. In dit huurcontract wordt ook geregeld wie verantwoordelijk is voor de diverse beheertaken en welke financiële vergoeding daar tegenover staat.

Intensieve onderhandelingsgesprekken tussen het Stadsdeel Oost en BVV volgden. Aan de orde kwamen o.a. de duur van de exploitatie (40 jaar), het jaarlijkse stijgingspercentage van de huur en mogelijke achteraf-bezuinigingen op de stichtingskosten. Het was zaak voor BVV om de positie van het Stadsdeel Oost en haar grenzen goed in te schatten én de eigen grenzen na te gaan. Immers, BVV-Beheer zou de tussenpersoon tussen verhuurder en huursters worden. Onder grote tijdsdruk werd twee dagen(!) voor oplevering het huurcontract tussen BVV en het Stadsdeel Oost getekend waarin ook de huurprijzafpraak vastgesteld werd.

Bij het woongedeelte bleef de eigendomssituatie ongewijzigd. WCO is eigenaar. BVV en de toekomstige bewoners overlegden met het woningbedrijf over de inhoud van de raamovereenkomst tussen beide partijen, waarin de beheerafspraken werden vastgelegd.

In die raamovereenkomst is de mogelijkheid opgehouden om in de toekomst als bewonersvereniging beheertaken over te nemen van WCO.

Hoofdstuk 4: Een organisatie opbouwen

4.1 Altijd te weinig tijd

Vanaf het begin heeft de organisatie onder grote druk gestaan. Voortdurend werd verzucht: "...wisten we verleden jaar maar wat we nu weten". Het ontwikkelen van een dergelijk project vereist eigenlijk een goed geoutilleerd en stabiel werkapparaat. Dat botst met de natuurlijke ontwikkeling van een initiatief van onderop zoals BVV. Er was nooit genoeg tijd, kennis, overzicht en geld om met enige rust plannen te maken, zaken voor te bereiden, nieuwe medewerkers in te werken, alternatieven tegen

elkaar af te wegen. Dat structurele gebrek aan tijd en rust werd opgevangen door een extra dosis enthousiasme, door te improviseren, door een beroep te doen op advies en steun van deskundige vrouwen die het BVV-project graag wilden zien slagen.

Lygia:

"Doordat alles niet bepaald makkelijk verliep, heb ik voor mezelf meer strijdlust ontwikkeld. De strijdlust om ondanks moeilijkheden toch door te zetten, ik heb me ook meer vaardigheden eigen gemaakt."

Door die druk en onervarenheid zijn er in de afgelopen zeven jaar natuurlijk missers geweest. Dat is jammer, maar onvermijdelijk bij een dergelijke projectaanpak. Het is de prijs die je al doende betaalt voor het 'zelf doen', voor je eigenzinnige wil om andere dan de gebruikelijke keuzes te doen, andere wegen te bewandelen, andere samenhangen aan te willen brengen. En dat 'al doende' heeft in elk geval tientallen vrouwen een stuk verder gebracht in haar vertrouwen in eigen kracht en economische onafhankelijkheid.

4.2 Kan het op eigen kracht ?

Was er voldoende 'knowhow' en draagkracht om een dergelijk ambitieus project te realiseren? De achterban was enthousiast maar stelde zich vrijblijvend op. De vrouwen vanuit de ondersteunende instellingen hadden weinig tijd. Op een gegeven moment stond BVV voor de keus:

Het project kon gerealiseerd worden onder supervisie van een bevriende organisatie (KWOBEO), die bij de start al veel waardevolle adviezen had gegeven. Nadelen daarvan waren de aantasting van de eigen autonomie en een ongelijkwaardigheid in samenwerking, omdat BVV bepaalde ideeën nog onvoldoende had uitgewerkt. Het project kon ook gerealiseerd worden op eigen kracht, samen met deskundigen voor de terreinen waarop intern de kennis ontbrak, met een actieve en grote achterban en met een betrokken werkbestuur.

Anna:

"Het idee wordt geboren en dan heb je mensen nodig met overtuigingskracht. Maar je hebt tegelijkertijd ook een soort van aardsheid nodig om praktische zaken te regelen. Met louter bevlogenheid red je het niet".

Het nadeel aan dit model was dat alles was gebaseerd op vrijwilligheid; dit was een gevaar voor de continuïteit. Wanneer enkele medewerkers betaald zouden worden zou dit probleem ondervangen zijn.

In de loop van 1987 vertrok Els Huigsloot en werd de kerngroep aangevuld met drie nieuwe vrijwilligers, Ans vd Scheur, Marion Segaar en Ineke van Westrienen, elk voor minstens 20 uur per week inzetbaar. De initiatiefgroep werd coördinatiegroep, met min of meer vaste taken; de verantwoordelijkheden werden duidelijk afgebakend. Nieuwkomers kregen de tijd om zich in te werken en kregen niet meteen dezelfde verantwoordelijkheid als degenen die er al langer werkten.

4.3 De achterban

Hoe kom je na zo'n flitsende start aan een achterban van enthousiaste vrouwen die een dergelijke claim mee gestalte willen geven? De initiatiefneemsters waren alle drie vrouwen die al jaren actief zijn binnen de vrouwenbeweging, politieke partijen en vredesbeweging en beschikten dus over een persoonlijk netwerk van feministische maatjes. Via deze netwerken en met advies van enkele professionele vrouwen, organiseerden zij in twee maanden een honderdtal vrouwen die wel iets wilden met dat leegkomende ziekenhuis. (zie literatuurlijst)

Deze grote respons maakte duidelijk dat de ideeën bij veel vrouwen herkenning opriepen. De initiatiefneemsters hadden kennelijk een goed gevoel voor wat leefde in die tijd.

In de startfase ('85-'86) kon elke geïnteresseerde vrouw op één A4-tje haar claim indienen voor een (groeps-)woning, werkruimte of een voorziening.



"... de achterban werd regelmatig geïnformeerd over de ontwikkelingen". (foto: Marjolijn Pollen.)

Corrie:

"Omdat ik erop vertrouwde dat ambtenaren een hekel hebben aan het weggooien van papier, heb ik de claim voor onze 50+ woongroep dus op papier gezet. Ik dacht: als ik m'n zegge gezegd heb, dan leg ik dat papier gelijk bij die ambtenaar op tafel."

In de ontwerp-/bouwfase werd dit stevig aangescherpt tot:

- een voor de ondernemers goedgekeurd ondernemersplan + het vragen van inschrijfgeld.
- inschrijfgeld voor de bewoners en een verplichting om mee te doen aan een werkgroep of ad-hoc klussen.

De achterban werd regelmatig gevraagd om mee te gaan naar inspraak- en buurtvergaderingen. Tevens werd gevraagd om deel te nemen aan één van de inmiddels gevormde werkgroepen op de terreinen van (wonen, kinderopvang, gezondheid, techniek, meiden, kunst) teneinde bepaalde plannen verder uit te werken. De initiatiefgroep hechtte groot belang aan het informeren en betrekken van de vrouwen bij het project. Deze beginjaren ademden sterk de sfeer van een actiegroep, enthousi-

ast, strijdbaar en informeel.

Daarom zijn in de eerste jaren ('85 tot '89) regelmatig bijeenkomsten belegd voor de achterban om hen te informeren en met hen te discussiëren over doelen, uitgangspunten, prioriteiten en strategieën.

Deze bijeenkomsten in het Vrouwenhuis werden bezocht door zo'n 30 tot 40 vrouwen per keer (ongeveer 1/3 van de achterban). Ook werden er excursies georganiseerd naar andere woon-/werkprojecten.

Toen er in 1988 een bestuur kwam, verschoof de functie van deze achterbanbijeenkomsten langzamerhand van 'mee-denken-in-het-beleid' naar informatieverschaffing. In het najaar van 1987 het eerste BVV-Bulletin, dat achterban en overige belangstellenden op de hoogte en betrokken hield bij de ontwikkelingen in het project. Op gezette tijden werden happenings georganiseerd, zoals een nieuwjaarsborrel, de feestelijke opening van het kantoor van BVV, het aanbieden van brochures, het toesturen van onderzoeken en andere BVV-publikaties aan 'gewichtige' personen. Achterbanvrouwen vonden BVV een positief, opbouwend project waarin veel te leren viel. Ten aanzien van degene die een klus wilde doen, werd specifiek gekeken naar waar zij goed in was en waar haar interesse lag.

4.4 Eigen ruimte

Het BVV-project kreeg 'gezicht' door de opening, voorjaar '87, van een eigen kantoor. Dat betekende: telefoon, computer, opbouw van eigen documentatie, vergaderruimte, inlooplek. Het ministerie van Sociale Zaken/DCE gaf ruim f 20.000 voor de inrichting.

Bij de start van het kantoor leefde het idee, dat het een ontmoetings- en trefcentrum van de hele organisatie zou worden. Daartoe was bijv. een documentatiegedeelte ingericht en werden er zgn. 'zichtmappen' aangelegd, waarin de geschiedenis van het project werd vastgelegd. In de praktijk werd het kantoor het domein van de coördinatiegroep.

In 1990 verhuisde het project naar Vrouwenruimte 'de Kat'. Deze ruimte was geschikt voor het project, omdat het kantoor daar zichtbaarder (belangrijk voor de werwing), groter (prettiger werken) en beter bereikbaar was. In het nieuwe, eigen pand heeft BVV-Beheer nu een kleine werkruimte voor de beheerster, van waaruit informatie en service gegeven wordt.

4.5 Stichting en bestuur

Op 28 juni 1988 werd Stichting BVV opgericht. De eerste bestuursleden waren Marga Kuperus, Nonja Meintser, Roswitha Pudlat en Norine Burgzorg. Het aantrekken van een bestuur betekende een vermindering van de verantwoordelijkheid die tot dan toe exclusief bij de coördinatiegroep had gelegen. Bovendien keken de bestuursleden met meer afstand naar allerlei zaken dan de coördinatiegroep. Zij konden op die afstand de grote lijnen beter in de gaten houden.

Tegelijkertijd echter werd er van de bestuursleden een actieve betrokkenheid gevraagd; het was een werkbestuur dat bij tijd en wijle flink de handen uit de mouwen moest steken.

Het werken met een bestuur had ook tot gevolg dat het

gezicht van BVV naar buiten toe veranderde. We waren niet langer zomaar een groepje vrouwen, maar een stichting met een voorzitter die als zodanig ook aan onderhandelingen deelnam of officiële brieven ondertekende. Het bestuur kreeg ook de rol van werkgeefster en had o.a. de taak om subsidies te verwerven voor de organisatie en voor de salarissen van de teamleden.

Er is in het bestuur de gebruikelijke doorstroming geweest. Brenda Tiddens echter, heeft het al die jaren, sinds 1988, volgehouden en zet als voorzitter van de nieuwe stichting BVV-IDEE haar werk voort. Doorstroming is gezond omdat je in de diverse fasen van het project verschillende deskundigheden en kwaliteiten nodig hebt. Tegelijkertijd echter is ook binnen een bestuur continuïteit van belang, zowel intern als naar buiten toe. Daar heeft het, door de vele wisselingen, wel eens aan geschort. Naast het bestuur heeft een tijdlang een Raad van Advies bestaan. Deze raad heeft een ondersteunende rol gespeeld bij de keuze van de ondernemers die een plek in het gebouw zouden krijgen.

4.6 Professionalisering

Het aantrekken van vrouwen op basis van een arbeidsovereenkomst (vanaf 1989), zette een verzakelijking van de organisatie in gang. Niet langer kwam iemand bij de organisatie op basis van idealisme en de mogelijkheid veel te leren, maar in eerste instantie om haar brood te verdienen in een leuke baan. Bovendien kon iemand nu geselecteerd worden op haar kennis en deskundigheid op specifieke terreinen, zoals het bedrijfsleven, het werven van zwarte- en migrantenvrouwen, het maken van een ondernemingsplan.

De taken en verantwoordelijkheid waarvoor de coördinatiegroep zich geplaatst wist en de kennis, ervaring en deskundigheid die dat vereiste, waren niet langer te garanderen op basis van louter vrijwilligheid. Ook door de buitenwacht (ambtenaren, politiek, buurt) werden zij aangesproken als professional. Bovendien was economische zelfstandigheid één van de belangrijke doelstellingen van het project en was betaling alleen daarom al een belangrijk principe. In twee (korte) periodes is het gelukt de coördinatoren voor hun werk te betalen (GAB en bouwbudget). Dankzij subsidie van het arbeidsbureau konden per 1 augustus 1989 twee allochtone bedrijfsadviseurs voor de tijd van twee jaar op parttime basis aangesteld worden. Lygia Wong en Nassrin Savalooni kregen de specifieke opdracht allochtone ondernemers te werven. Van de provincie kwam geld voor een PR-medewerkster, waarvoor Jane Poerwoatmodjo kon worden aangesteld. Zij heeft veel werk verzet rond de officiële opening. Per 1 juli 1991 kon, via de banenpoolregeling, Ineke Akker als secretariaal medewerkster aangesteld worden. Daardoor konden de uren van de overige medewerkers efficiënter worden besteed.

Gedurende de periode dat medewerkers betaald werden, hebben er toch ook altijd vrouwen op vrijwillige basis bij BVV gewerkt. De samenwerking tussen deze betaalde en onbetaalde krachten leverde geen problemen op. Door alle jaren heen heeft BVV een betrokken achterban weten vast te houden van rond de honderd vrouwen. Naar schatting stroomde per jaar 10 à 20% door. Uiteinde-



Lygia Wong en Nassrin Savalooni brachten als bedrijfsadviseurs hun deskundigheid in met betrekking tot de werking van allochtone ondernemers.

lijk hebben zo'n 250 vrouwen deel uit gemaakt van deze achterban. Zonder deze grote en blijvende betrokkenheid van zoveel vrouwen, was het niet gelukt om dit ambitieuze project al die jaren overeind te houden. Immers, vriend en 'vijand' waren er van overtuigd dat BVV een grote, levende club was (is). Dat maakte ons sterk in lobby, onderhandeling en strijd.

Een goed, capabel werkbestuur is voor zo'n groot ontwikkelingsproject onmisbaar. De ongeveer 15 vrouwen die in opeenvolgende perioden tijd, deskundigheid en energie gestoken hebben in het bestuurswerk hebben daarmee een geweldige prestatie geleverd (naast hun doorgaans toch al pittige betaalde baan en thuishaken). Vrijwilligers die bereid zijn een aantal jaren dit werk als baan op te vatten, zijn eveneens onmisbaar voor zo'n project.

Hoofdstuk 5:

Van niets naar iets

5.1 Het belang van PR

In zeven jaar is BVV uitgegroeid van een 'idee' van 3 vrouwen tot een project met landelijke bekendheid. Die bekendheid is een logisch gevolg van het vernieuwende karakter van het project. Het is het eerste grootschalige woon-/werkproject voor vrouwen dat langs legale weg geïmplementeerd wordt. Mensen die veranderingen willen, zijn steeds op zoek naar aansprekende voorbeeldprojecten. BVV is dan ook al die jaren veelvuldig gebeld en bezocht door allerlei personen en organisaties die informatie wilden of het project als voorbeeld wilden gebruiken.

Om je eigen doelen te halen en de broodnodige medewerking te krijgen, moet je actief en intensief aan de promotie van je project werken. Met goede publiciteit kun je zorgen dat men niet meer om je heen kan. De initiatiegroep heeft zich een 'image' aangemeten, dat uitgedragen werd. Met de naam, Burgerziekenhuis Voor Vrouwen, drukten de initiatiefnemers de claim uit. Het logo en briefpapier toonde dat de groep zakelijk en met zorg aan de plannen werkte. Het kantoor liet een duidelijke organisatie zien. Door middel van presentaties bij inspraak, op

vergaderingen, tijdens congressen en bij allerlei andere gelegenheden probeerde BVV haar visie en deskundigheid voor het voetlicht te brengen. Via publikaties en folders maakte de groep abstracte ideeën en claims concreet en overdraagbaar.

BVV bracht (al in 1987) een planbrochure uit die in tekst, cijfers en beeld een concrete indruk gaf van het project na realisatie. Het eerste exemplaar bood Anna Lont aan gemeenteraadslid Els Agsteribbe aan. Om BVV sterk naar de overheid (politiek en ambtelijke afdelingen) te presenteren, werden met hulp van externe deskundigen professionele rapporten uitgebracht. Dat begon door middel van een nota met uitgangspunten, een analyse van de situatie voor vrouwen in A'dam-Oost en claims (jan '86).

Voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig plan maakte BVV teksten over sociale veiligheid en een alternatief ontwerp. Dit werkte overigens strategisch gezien eerder isolerend dan positieversterkend naar later bleek. Door bemiddeling van de Wetenschapswinkel onderzochten studenten Sociale Geografie de markt voor vrouwenbedrijven in A'dam-Oost (eind '87/begin '88). Bureau ABAKUS maakte samen met Luzia Hartsuyker een haalbaarheids-onderzoek (mei '88), dat bedoeld was om de politieke besluitvorming over de bestemming van de gebouwen te beïnvloeden. Helaas was de BVV-organisatie in die fase te zwak om met dit rapport een stevige lobby te kunnen voeren.

Barbara:

"Ik denk dat het project succesvol is doordat we er continu aan zijn blijven trekken. En vooral ook doordat iedereen er in is blijven geloven!"

Augustus 1988 kwam het boek 'Inspiratie en een lange adem' uit over de eerste drie jaar van het project. Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) gaf f 5000, subsidie.

Met het goedgekeurde bedrijfsplan (december '90) kon de verbouwing van het bedrijvent centrum doorgang vinden. Bij de opening in september (sept. '92) tenslotte, bracht BVV een brochure uit waarin alle bedrijven zich presenteerden.

5.2 Contacten met de pers

De lokale en landelijke pers en de vrouwenbladen hebben een stroom van berichten toegestuurd gekregen. Met een zekere regelmaat werd geprobeerd een wat uitgebreider artikel of interview in een krant of blad geplaatst te krijgen. Wat hebben we over twee maanden voor interessant nieuws? - Ingangen waren: het unieke van het project, dreigende vrouw-onvriendelijke maatregelen (bijvoorbeeld rond sociale veiligheid), het interculturele karakter van BVV, ruimte voor startende ondernemers, de voor vrouwen zo belangrijke combinatie woon-/werkvoorzieningen, enz. Belangrijke elementen in het contact met de pers waren persberichten, folders, foto's, maar ook rondleidingen en interviews.

Hoe langer de voorbereiding duurde (aanvankelijk dachten we in 1990 het pand te kunnen betrekken), hoe moeilijker het werd 'nieuws' te maken. De oplevering en het uitreiken van de sleutels bijvoorbeeld, vormden voor het



Het ontwerp van architectengroep Mecanoo. (uit: buurtkrant buurtopbouworgaan Dapperbuurt.)

project een belangrijke mijlpaal, maar de pers toonde nauwelijks interesse.

De opening van Het Zippand afgelopen september had weer wel nieuws-waarde. De opening kwam weer meer onder de aandacht, omdat tegelijkertijd ook het stadsdeelkantoor en stichting de Garage hun deuren openden.

Veel buurtbewoners en (oud) personeelsleden van het Burgerziekenhuis waren erg nieuwsgierig naar wat er van het ziekenhuis geworden was. Bovendien had BVV de openingsfestiviteiten goed voorbereid, dankzij de PR-medewerkers.

Bij de BVV-presentatie naar buiten toe, werd er ook op geteld dat er wisselende woordvoersters waren om duidelijk te maken dat niet alles op één of twee teksters hing. Tegelijkertijd moest er ook voldoende continuïteit en herkenbaarheid in de contacten zitten om een indruk van betrouwbaarheid te wekken. Vaak is de presentatie naar buiten steviger en zelfbewuster geweest dan hoe de BVV-sters zich voelden. BVV kende zelf maar al te goed het getob en de zwaktes binnen het project. Dat maakte soms blind voor de eigen kracht, deskundigheid en spankracht die wel degelijk forse indruk maakte op politici, ambtenaren en buurtgroepen.

"...Die zijn voor geen gat te vangen, niet om te praten, niet stuk te krijgen" of "...als we niet uitkijken hebben we zo honderd vrouwen en de pers bij ons op de stoep". Gevolg van deze zelfonderschatting was soms 'overkill' in het aanvallen of bewerken van de 'tegenstander'. Jezelf teveel en te lang je vanuit een onderdogpositie presenteren en je kracht en positie onvoldoende benutten in de onderhandelingen, werkt averechts. Het motto 'geloof in jezelf, dan geloven anderen in jou' hield de betrokkenen op de been.

5.3 Hoe bereik je potentiële huursters?

Tijdens zo'n jarenlange voorbereiding is het een komen en gaan van vrouwen met plannen voor het huren van bedrijfsruimte. Sommigen zitten nog in een eerste oriëntatiefase en moeten eerst een opleiding gaan volgen; anderen vinden elders ruimte en wachten niet langer. Bovendien richt BVV zich op starters, een kwetsbare doelgroep omdat ongeveer een kwart in de eerste drie jaar afhaakt. Daarom is de opbouw van een goede wachtlijst van groot belang. Voortdurende werving met specifieke aandacht voor allochtone ondernemers is dan ook een must. De bedrijfsadviseuses werkten nauw samen met relevan-

te Amsterdamse instellingen zoals de Kamer van Koophandel, IMK-voorpost en STEW. Zij gaven interviews in de Amsterdamse media en voorlichting in buurthuizen; tevens gebruikten zij hun eigen netwerken om geïnteresseerde vrouwen te bereiken. Een folder en affiche in drie talen, Nederlands, Turks en Arabisch, die breed verspreid werden, ondersteunden de wervingscampagne.

5.4 Beeldvorming over BVV bij buurt en politiek

De eerste jaren kwam het project over als een radicaal-feministische actie. Men vond de eis van 50% onrealistisch hoog en de opstelling rond het thema sociale veiligheid drammerig. De vele subsidieaanvragen, overigens lang



"De buurt komt kijken wat er van het ziekenhuis geworden is".

niet allemaal gehonoreerd, riepen een beeld op van een ambitieus, veeleisend project. Aanvankelijk had dat succes, maar later riep die opstelling zo nu en dan ook irritaties op. In elk geval was al snel voor de buitenwacht duidelijk dat die BVV-club veel kon en veel bereikte. In de tweede fase van voorbereiding kwam het accent meer te liggen op een zakelijker uitstraling van het project. Deze omslag van een idealistische actiegroep naar een zakelijke beheerorganisatie is geleidelijk verlopen. Bij sommigen blijft die beeldvorming uit de beginjaren nog steeds doorwerken. Het zal nog wel even duren eer het nu gewenste image bij alle externe contacten de overhand heeft gekregen. De splitsing van het vroegere BVV in BVV-Beheer en BVV-IDEA beoogt deze beeldvorming te versterken.

Hoofdstuk 6:

Het belang van een bedrijventrum

In 1985 hadden de toenmalige initiatiefnemers nog geen idee dat in 1992 een 'bedrijventrum' geopend zou worden. Gedurende de eerste jaren van voorbereiding werd uitgegaan van een organische menging van de functies wonen, werken en voorzieningen, gebaseerd op ideeën uit de Vrouwen Bouwen & Wonen-hoek. Pas toen het Ziekengedebouw was aangewezen om te worden ver-

bouwd tot woningen en bedrijfsruimtes (1988) en toen de brandweer eiste dat woon- en werkruimtes strikt gescheiden toegangen zouden krijgen, kwam een apart bedrijfs-gedeelte in beeld. De scheiding werd definitief toen duidelijk werd dat ook de financiering en exploitatie van beide functies aan heel verschillende condities moesten voldoen.

Zoals bij meerdere zaken die van buitenaf onder druk kwamen te staan, werd van de nood een deugd gemaakt. Mede onder druk van de bezuinigingsoperatie bij de aanbesteding, werden de bedrijfsruimtes in enkele zones geconcentreerd, waardoor ruimtelijk het "Bedrijventrum-BVV" ontstond.

6.1 Het waarom van een bedrijventrum

Het kenmerk van een bedrijventrum is dat het gaat om een verzameling bedrijfsruimtes in handen van één verhuurder. Deze voert vaak een specifiek huurbeleid, zoals BVV zich bijvoorbeeld richt op startende ondernemers en een quotering hanteert voor allochtone ondernemers. Daarnaast biedt een bedrijventrum vaak gunstige randvoorwaarden, zoals een acceptabele huurprijs voor ruimtes die in kleine flexibele eenheden worden aangeboden. Faciliteiten zoals een fax, kopieerapparaat, telefooncentrale of administratiebureau kunnen worden aangeboden, mits er geen afbreuk gedaan wordt aan de betaalbaarheid. Naar buiten toe kan het centrum een bepaalde uitstraling proberen te bewerkstelligen. Ook kan een bedrijventrum zich specifiek op bepaalde marktsectoren richten.

Voor een individuele ondernemer kan een bedrijfsruimte in een dergelijk centrum een stimulans en ondersteuning betekenen; je weet dat je niet de enige bent.

6.2 Waarom bedrijventrum voor vrouwen?

BVV wil met dit centrum de economische zelfstandigheid en de werkgelegenheid van vrouwen stimuleren. Een centrum voor vrouwen maakt zichtbaar dat ook vrouwen ondernemen en heeft daarmee een voorbeeldfunctie.

Mauriel:

"Je krijgt met vrouwen te maken die over het algemeen op hun strepen staan, en terecht anders denk ik dat je niet je eigen bedrijf kan beginnen".

Amsterdam telt meerdere bedrijventra; slechts een klein deel van de huurders daarvan is vrouw.

Uit het onderzoek van het STEW, naar vrouwelijk ondernemerschap (1990) wordt duidelijk dat dit een groeiende groep is, 'een factor van betekenis'. In Amsterdam zijn, op een bevolking van 670.000 mensen, ongeveer 30.000 personen als ondernemer(m/v) werkzaam. Hiervan is 1/3 vrouw. De meesten van deze vrouwen verdienen een hoofdkomen met hun bedrijf. De sectoren waarin zij werken zijn vooral zakelijke dienstverlening, detailhandel en horeca. Gezien de wachtlijst bij BVV is de verwachting dat er een ruime markt is voor vrouwenbedrijventra. Gemiddeld 2 maal per week wordt naar een bedrijfsruimte geïnformeerd.

Lygia:

"Je kunt niet alles tegelijk willen. Zo'n verhuiswagen voor de deur iedere week....! Hoe graag je de zwakke vrouwen ook zou willen helpen, dat risico mag je als beginnend bedrijventerminium niet lopen."

Het gaat goed met het BVV-bedrijventerminium. Alle ruimtes zijn verhuurd. Natuurlijk zijn er ook een aantal kinderziekties.

Mauriel:

"We hebben te maken met heel veel kinderziekties, bij voorbeeld de CV. Er is een verkeerd systeem in het gebouw geplaatst. Er zijn CV-ketels met een klok, van 9 tot 6 uur, zodat je zuinig kan stoken. Maar deze bedrijven werken heel onregelmatig, alleen 's morgens, of 's nachts tot 3 uur. Dus die klok werkt niet".

Zo zijn er nogal wat opleveringsproblemen. Het advies is dan ook: zorg voor een bouwkundige die de oplevering controleert. Daarnaast verwachten de huursters soms 'meer' dan bij een andere verhuurder. Langzamerhand zal tussen de huursters en BVV-Beheer duidelijk moeten worden wat het aanbod is en waar de grens ligt.

"... BVV is een beheerder met ideale doelstellingen, maar is daarom nog geen belangvereniging...", aldus Marion van der Blik, voorzitter BVV-Beheer.

Voorlichting over ruimte in het BVV-bedrijventerminium.



Hoofdstuk 7:

Veranderend denken

7.1 De tijd staat niet stil

Een project waarvan de voorbereiding zo lang duurt, moet rekening houden met het verschijnsel dat het denken van mensen verandert. Voor een deel kun je dat doen door een analyse te maken van 'veranderingstendenzen'. Zijn je probleemanalyse en de oplossingen die je in je doelen verwerkt hebt 'bij de tijd'? Leven die problemen en oplossingen onder je doelgroep, bij de overheid en bij clubs waarmee je zult moeten samenwerken om je doelen te bereiken? Voor een belangrijk deel zal je echter de veranderingen in denken, en dus in beleidsprioriteiten, niet goed vooraf kunnen inschatten.

Op diverse terreinen hebben zich in korte tijd belangrijke ontwikkelingen voorgedaan in het denken over zaken die binnen de doelstellingen van het BVV-project lagen.

Luzia:

"Veel van de oorspronkelijk wilde ideeën zijn door de maatschappelijke ontwikkelingen min of meer achterhaald. Een voorbeeld: het verschijnsel dat vrouwen buitenshuis werken staat niet meer dermate ter discussie als zeven jaar geleden."

7.2 De idealen

Wat waren nu precies de idealen bij de start van het project? Welke fantasieën hadden de initiatiefnemsters? Zij wilden een woon-/werk/voorzieningen-project in de helft van het ziekenhuiscomplex. Het moest bestemd zijn voor vrouwen en meiden van alle leeftijden en kleur. Gedacht werd aan met name vrouwen met een laag inkomen, dus de ruimtes moesten betaalbaar zijn. Zelfbeheer zou er voor moeten zorgen dat de zeggenschap over vorm en inhoud blijvend in vrouwenhanden kwam. Ze eisten volwaardige deelname op alle facetten van het inspraakproces en extra aandacht voor sociale veiligheid.

7.3 Alles onder één dak

Vanaf het begin werd gekozen voor menging van functies: wonen, werken en voorzieningen onder één dak. Werk binnens- en buitenshuis moet goed te combineren zijn; voorzieningen dichtbij, zoals een eetgelegenheden, wasserette, gereedschapsuitleen en crèche vergemakkelijken deze combinatie. Dit uitgangspunt bleek moeilijk te realiseren.

Waarom?

- De geldstromen om woonruimte en werkruimte te financieren zijn gescheiden.
- Officiële instanties, zoals bijvoorbeeld de brandweer, stellen strikte eisen. Deze eisen betekenden een ruimtelijke scheiding, in het gebouw, tussen woon- en bedrijfsruimtes.

Toegangen, trappenhuisen en gangen zijn allen gescheiden. Dit maakte de verbouw fors duurder. Uiteindelijk hebben beide gedeelten aparte eigenaren, vanwege problemen rond BTW-heffing. Momenteel huurt niemand

van de bewoonders een bedrijfsruimte, noch andersom. Wel is er voorrang op de woonwachtlijst voor vrouwen die bedrijfsruimte (gaan) huren. Ook vrouwen die een bedrijf aan huis willen starten, krijgen voorrang op de wachtlijst. Helaas is de glazen schuifwand tussen privé- en werkge-deelte in de woning wegbezuinigd. Bewoonders moeten nu zelf een scheiding aanbrengen als ze dat wensen. Het ruime eetcafé, centraal gelegen in het complex, zal de informele functie van ontmoetingsruimte moeten gaan vervullen, want geld voor een aparte collectieve ruimte was er niet. Ook zijn de wensen voor een collectieve wasvoorziening en werkplaats/gereedschapruimte tijdens de verschillende bezuinigingsrondes gesneuveld.

Mauriel:

"Iets anders: dat er heel vaak mannen komen die vragen of ze wel naar binnen mogen. Die vraag zal heel vaak bij het café gesteld worden, denk ik. En dat wordt pas langzaam duidelijk hoe dat zit."

7.4 Diversiteit

De initiatiefnemsters hadden een utopisch beeld voor ogen van een bruisend vrouwencentrum, waarin vrouwen, meiden en kinderen uit allerlei culturen, met verscheidenheid van klasse en opleiding, hetero en lesbische vrouwen, elkaar zouden vinden op de keuze om samen met vrouwen te werken en te wonen. Voor vrouwen met een laag inkomen moesten de financiële drempels laag zijn, voor vrouwen in een rolstoel moest de ziekenhuislift gehandhaafd worden (het gebouw was al drempelloos). Al in het begin zijn contacten gelegd met zwarte- en migrantenvrouwen-organisaties en met meidenorganisaties. In een later stadium, de ontwerpfase, werd aandacht besteed aan de toegankelijkheid voor gehandicapten en zou één woning een aangepaste woning worden. En 'intercultureel' moest het project zijn in alle aspecten en geleidingen. Bij 'intercultureel' werd concreet gedacht aan deelname van vrouwen van allerlei etnische achtergrond en aan voorzieningen voor verschillende culturele activiteiten. Het plan ontstond om een ontmoetings- en wooncentrum voor weglopermeiden te realiseren. Een Hindoe-staanse vrouwenorganisatie claimde een forse ruimte voor sociaal-culturele activiteiten. De werkgroep kinderopvang startte vanuit duidelijke interculturele principes over opvoeding. Met de achterban werd een studiebijeenkomst gehouden over het belang van samenwerking van zwarte en witte vrouwen in het BVV-project.

Omdat er nauwelijks aanmeldingen van migrantenvrouwen kwamen, werd een werkgroep 'Wonen alleenstaande Arabische vrouwen' opgezet, die contacten legde met migrantenvrouwenorganisaties en inventariserend onderzoek deed naar woonwensen van deze vrouwen. Al snel bleek dat dit een onontgonnen terrein was. De migrantenvrouwenorganisaties bevestigden het belang van ons initiatief, maar hadden zelf andere prioriteiten. Daarom deed BVV een beroep op de Wetenschapswinkel om het gestarte onderzoek voort te zetten. Gehoopt werd dat dit onderzoek duidelijkheid zou verschaffen over de eventuele noodzaak om voor alleenstaande (vaak gescheiden) arabische vrouwen expliciet ruimte binnen het project te reserveren. Inmiddels is een onderzoek gereed, toegespitst

op de woonwensen van Marokkaanse alleenstaande vrouwen dat erop wijst dat de meeste vrouwen kiezen voor individueel wonen. (Zie literatuurlijst.)

Ook ten aanzien van het bestuur en de coördinatiegroep werd gestreefd naar een interculturele samenstelling. In het bestuur van 6 à 7 vrouwen hebben steeds 1 of 2 vrouwen van niet-nederlandse afkomst meegewerkt. Voor de coördinatiegroep was het moeilijk om vrijwilligsters te vinden. Dit gold zeker voor allochtone vrouwen, die al zwaar overvraagd worden binnen hun eigen organisaties. Met subsidie van het Arbeidsbureau (minderhedenpot) konden voor 2 jaar twee allochtone bedrijfsadviseuzes aangesteld worden. Zij kregen de specifieke opdracht te werven onder zwarte en migrantenvrouwen, met name voor de bedrijfsruimtes. Gedachte daarachter was dat de achterstand in informatie over het Nederlandse ondernemerschap eerst weggewerkt dient te zijn willen allochtone vrouwen een gelijke kans hebben ten opzichte van Nederlandse vrouwen.

Nassrin:

"Voor mij waren een aantal dingen heel duidelijk, maar ik kon het niet duidelijk maken. Dat kwam door de taal, de cultuur, de achtergrond. Iedere keer dacht ik, ik zeg wat en ik krijg daar een negatieve reactie op, omdat ik een zwart hoofd heb; die mensen vertrouwen mijn deskundigheid, ervaring en persoonlijkheid niet. Maar op een zeker moment heb ik beseft dat dat het niet is. Het is het verschil in werkcultuur."

Het bestuur besloot tot quotering bij de toewijzing van woon- en bedrijfsruimte, omdat anders de witte vrouwen bij een rangorde volgens datum van inschrijving alle beschikbare ruimte zouden vullen. Het percentage van 20% van de Amsterdamse bevolking werd daarbij als richtlijn genomen voor zowel woon- als bedrijfsruimte. Deze inschatting en de daarop gebaseerde maatregel bleek juist te zijn. Pas in de laatste 2 à 3 jaar van de voorbereiding, toen het project concreet vorm begon te krijgen en men iets kon 'zien' van de plannen, werd BVV voor allochtone vrouwen een voorstelbaar perspectief. Bij de start van de verhuur is het streefpercentage van 20% royaal gehaald. Daarmee is een belangrijke conditie voor een interculturele uitstraling van Het Zijpand, dat gelegen is in een buurt met een etnisch gezien zeer divers samengestelde bevolking, gerealiseerd. Een werkelijk intercultureel project gaat natuurlijk verder. In de nabije toekomst zal moeten blijken of en hoe de diversiteit van afkomst van de huursters bijdraagt aan een kleuriger, rijker sociaal klimaat in het pand en tussen de BVV-sters en de buurt. Het aantal vrouwen dat met kinderen in Het Zijpand woont, is niet groot. Door alle brandweereisen bleven uiteindelijk slechts twee grotere zelfstandige woningen, één grotere atelierwoning en één groepswoning over. Meiden hebben hun plek gevonden in de begeleid-wonen-groep. In de nieuwbouw op het BZ-terrein krijgt de 50+-groep acht woningen en een collectieve ruimte. Of geïnteresseerde vrouwen zich hetero of lesbisch noemen, is nooit punt van speciale aandacht of discussie geweest. Wel was het duidelijk dat door de identiteit als 'vrouwen project' lesbische vrouwen zich makkelijk bij het project aansloten.

7.5 De emancipatie van vrouwen voltooid?

Vrouwenemancipatie is in politiek opzicht geen hot item meer in de jaren negentig. Aparte ambtenaren, projecten en subsidiepotjes vallen weg nu het 'facetbeleid' (binnen elk beleidsterrein van de overheid wordt vrouwenemancipatie structureel meegenomen) grotendeels gerealiseerd lijkt. Het zou natuurlijk een mooi ding zijn als dat ook werkelijk zo was op alle terreinen. Onze indruk is, dat naast kleine winstpunten er ook verliezen zijn. Bij de vele bezuinigingsoperaties sneuvelen prille initiatieven veel eerder nu ze de adviezen en steun van het emancipatiebureau moeten missen. Ook worden 'vrouwenbelangen' snel gedevalueerd tot algemeen belang (bijvoorbeeld sociale veiligheid), waarbij de essentie van het vrouwenbelang (bij sociale veiligheid de dreiging van seksueel geweld) verwaterd en vervolgens verdwijnt.

Nog een nadeel van het facetbeleid is dat een complex project als BVV zich nu moet richten op alle overheidsloketten die de diverse sectoren van het project aangaan. Werkgelegenheidsbeleid, ruimtelijke ordening, economisch beleid, volkshuisvesting... ook in de jaren negentig wordt er nog vnl. vanuit de mannelijke optiek gedacht en gewerkt. Helaas is de noodzakelijke 'omslag in het denken' (ontkokering) nog verre van voltooid.

7.6 Kun je in '93 met bijstand naar wens wonen?

In 1993 zijn nieuwbouwwoningen bijna onbereikbaar geworden voor mensen met een minimumuitkering, zelfs met huursubsidie! In 1985 claimde de initiatiefgroep nieuwbouw en gerenoveerde oudbouw voor een grote groep (bijstands-)vrouwen. Met de buurtactivisten deden we het motto: 'betaalbaar bouwen'. Deze doelstelling lijkt door het beleid van vooral de rijks-overheid per jaar onmogelijker te worden. Ook met huursubsidie wordt nieuwbouw onbetaalbaar voor de laagste inkomensgroepen. Deze ontwikkeling betekent, dat minima (het overgrote deel daarvan is vrouw) nauwelijks meer zullen kunnen participeren in alternatieve woonprojecten, zoals het BVV-project.

Sjanet:

"Het doel betaalbare woningen te realiseren is niet helemaal gehaald. De woningen zijn redelijk duur. Zeker gezien de toekomstige huurverhogingen en een onzeker huursubsidie stelsel!"

Overigens heeft het woongedeelte zoals dat gerealiseerd is, nogal te lijden gehad van de stijging van de woonlasten. Collectieve voorzieningen, zoals een gemeenschappelijke ruimte voor samen eten en vergaderen, een werkplaats-/gereedschapsuitleen bleken onhaalbaar omdat de extra kosten te zwaar op de huur zouden drukken voor individuele bewoners. Een gemeenschappelijke wasgelegenheid stuitte op technische problemen.

Betaalbaarheid, zoals die de initiatiefnemsters voor ogen stond, had alles te maken met de draagkracht van de toekomstige gebruiksters. Dat waren de vrouwen uit hun directe woon- en werkomgeving, veelal met bijstand, beurs, uitkering of salaris uit parttimebaan. Voor de huur van de woningen werd aanvankelijk uitge-

gaan van tarieven die in die tijd gangbaar waren in gekraakte woon-/werkpanden, met veel zelfwerkzaamheid, dus zo'n f 200,- à f 300,-. Gaandeweg werden het nieuwbouwprijzen sociale sector, f 400,- tot f 600,-, zonder zelfwerkzaamheid.

Voor het bedrijvent centrum is het een enorme knok geweest om de vierkante meter-jaarhuur op een 'redelijk' niveau houden. Ook hier werd aanvankelijk gerefereerd aan prijzen van al gerealiseerde woon-/werkpanden, f 60,- à f 80,- per m² per jaar, prijspeil 1988. Wat er, met extra stadsvernieuwingsgelden en na onderhandelingen met het stadsdeel uitgerold is, een kale huur van gemiddeld f 140,-, ligt ongeveer op het peil van stadsvernieuwingshuren van bedrijfspanden in de omliggende buurten en f 40,- tot f 60,- lager dan vergelijkbare, puur commercieel geëxploiteerde panden. In de loop der jaren is de vraag wat een 'redelijke, betaalbare huur' voor de bedrijfsruimtes is, veelvuldig onderwerp van discussie geweest. Anders dan bij het wonen, is de huur een relatief kleine factor in het totale budget van een bedrijf. Toch is voor starters, 75% van de huursters bij BVV, de maandelijkse huur een pittige lastenpost, voor sommige bedrijven zal de huur altijd blijven drukken.

7.7 In eigen beheer

In hoofdstuk 3, waar het over het proces van verwerving gaat, is al het één en ander gezegd over de ideeën die binnen BVV ontwikkeld zijn op het gebied van zelfbeheer. Sterker dan bij andere uitgangspunten, is hier een verandering in denken en ambities te zien geweest. De eerste twee jaar dacht de initiatiefgroep vooral in de richting van 'beheer-in eigendom', vergelijkbaar met de formules die daarvoor binnen de Amsterdamsse kraakbeweging gevonden waren. Maar dat idee stond meteen onder druk, omdat er én niet gekraakt werd én de doelgroep 'niet-draagkrachtige vrouwen' aankoop onmiddellijk uitsloot. Wat en hoe dan wel, zou gaandeweg moeten blijken. In de contacten met Abakus, zelf ontstaan uit de woon-/werkpandenbeweging, werd duidelijk dat eigendom en zelfbeheer niet noodzakelijkerwijs hoefden samen te vallen. Je kunt ook diverse beheertaken (betaald) overnemen van de eigenaar, mits die positief staat tegenover zelfbeheerprincipes. Je bespaart jezelf in zo'n ('Moeder-Dochter'-) constructie een hoop risico en kopzorg. Redenen waarom je bepaalde beheertaken van de eigenaar overneemt zijn dan bijvoorbeeld een lagere huurprijs en het kunnen bewaken van de uitgangspunten van het project, omdat je dan eisen kunt stellen aan huurders met betrekking tot die uitgangspunten. Ook kan zelfbeheer bijdragen aan een sterkere onderlinge band en aan efficiënt gebruik van ruimtes en voorzieningen. Als er collectieve ruimtes zijn, is enige mate van zelfbeheer zelfs noodzakelijk. Het tegendeel is echter ook waar. In menig woon-/werkpand zijn grote conflicten geweest vanwege meningsverschillen over beheer en gebruik van het pand. (Bijvoorbeeld over huurachterstanden, onderhoud, participatie.) Naarmate het project concretere vormen aan ging nemen, werd de voorstelling van zelfbeheer praktischer en minimaler.

We moesten afwegen of investeren in zelfbeheer genoeg rendement op zou leveren en of de vrouwen die uiteinde-

lijk zouden huren daarvoor zouden kiezen. Dat laatste bleek niet het geval. In elk geval was zelfbeheer voor het bedrijfsgedeelte geen reële optie; voor de ondernemers ligt alle prioriteit bij het opbouwen van een gezond bedrijf. Het 'beheer' van Het Zipand wordt daarom gedaan door de stichting BVV-Beheer. De bestuursleden zijn vrouwen met deskundigheid op economisch terrein. Deze stichting probeert naast het bewaken van een goed beheer en gezonde exploitatie, ook de uitgangspunten van BVV naar de dagelijkse praktijk te vertalen. Met de huursters dient een zakelijke relatie opgebouwd te worden, waarbij geen zeggenschap, wel een open communicatie beoogd wordt.

Bij het woongedeelte werd gekozen voor een minimumoptie die later uitgebouwd kan worden in overleg tussen WCO en de bewonersvereniging. Zijwaarts heeft nu dezelfde zeggenschap als elke andere Amsterdamse woongroep die bij het gemeentelijk Woningbedrijf huurt, nl. voordracht van nieuwe kandidaathuursters.

7.8 Inspraak

Inspraak bij en overleg met bewoners/wijkopbouworganen bij stadsvernieuwing was midden jaren tachtig een verworvenheid. Dat betekende echter zeker niet dat alle bewonerscategorieën zich in die inspraak mengden, cq. zich vertegenwoordigd voelden. Met de eis van 50% van de ruimte leverde de initiatiefgroep feitelijke kritiek op de door mannen gedomineerde inspraakcultuur. Deze dominantie bij planvorming en uitvoering wordt in hoge mate versterkt door het geweldige overwicht van mannen in de

wereld van ruimtelijke ordening, volkshuisvesting en bouwen. Enerzijds was deze 50% een zeer reële eis, die ontleend werd aan de jonge beweging van 'Vrouwen, Bouwen en Wonen'; anderzijds was het een ver boven het weten en kunnen van de initiatiefnemsters reikende ambitie.

De initiatiefgroep was zich terdege bewust van haar eigen beperkingen op dit terrein. Vrijwel onmiddellijk werden contacten gelegd met vrouwelijke ambtenaren die blijk hadden gegeven van feministische denkbeelden op het gebied van Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting. Ook werd advies gevraagd aan Els Agsteribbe, Ruimtelijke Ordening-specialiste binnen de gemeenteraad. Zij heeft het project jarenlang met raad en daad bijgestaan, verdedigd, geïnformeerd en geadviseerd.

Inspraak is niet alleen een kwestie van over de juiste informatie en contacten beschikken en weten wat je wilt, maar ook van het kennen van de juiste strategieën en tactieken, van het kennen van de ongeschreven codes en spelregels. En ... dat zijn vaak 'mannen-regels'. Met name op het vlak van dat overlegklimaat is het één en ander mis gegaan, zijn vrouwen afgeknapt en is BVV te veel geïsoleerd geraakt. Dat speelde zowel bij de deelname aan het planteam voor het stedenbouwkundig plan, als bij de politieke lobby voor de toewijzing van de geclaimde panden. Het is moeilijk om achteraf vast te stellen in hoeverre onervarenheid en neiging tot 'overkill' dit isolement veroorzaakt hebben en in hoeverre zo'n 'feministisch' project om die reden door 'het inspraakgebeuren' werd gemarginaliseerd.



Het Oetewalerpad vormt de oostgrens van het Burgerziekenhuisterrein. (foto: Gert Rouschop.)

Anna:

"Belangrijk is dat je je eigen macht, die je als grote organisatie op dat moment hebt, goed inschal. Je moet niet teveel op details gaan zitten".

Ondanks tegenwerking en tegenslag werden niettemin belangrijke successen geboekt. Zo was BVV het eerste bewonersinitiatief dat buiten de opbouworganen om aanspraak kon maken op subsidie uit de gemeentelijke inspraakpot. Met dit geld konden 4 jaar lang onze externe deskundigen betaald worden. Zoals al eerder genoemd, hield het WCO bewust rekening met de wens van vrouwvriendelijkheid bij de aanwijzing van hun projectleider en werd het voorstel om de Stichting Bouwvrouw te betrekken bij de verbouwing door hen overgenomen. Inmiddels is het 1993, op alle terreinen van bouwen en wonen is de participatie van vrouwen toegenomen. Het BVV-initiatief heeft daar een bijdrage aan kunnen leveren.

7.9 Sociale veiligheid

Sociale veiligheid heeft een objectieve en een subjectieve dimensie. In een stuk stad dat stedenbouwkundig nog vorm moet krijgen, telt voornamelijk de ruimtelijk/objectieve kant, (bijvoorbeeld zichtlijnen, te verwachten aanwezigheid van formeel en informeel toezicht, verlichting, keuzemogelijkheden van routes, nabijheid van eventuele hulp). De subjectieve kant, de beleving en ervaringen van mensen die het gebied zullen gebruiken, er zijn en er doorheen gaan, onttrekt zich sowieso aan exacte, meetbare kwalificaties, des te meer als die ruimte 'er nog niet is'. En juist dat 'subjectieve' van het begrip sociale veiligheid veroorzaakte veel misverstanden en conflicten. De BVV-vrouwen wilden een optimaal 'gevoel van veiligheid', dus een besloten binnenterrein met een sterke sociale controle. Vrouwen, zeker als ze een autonoom bestaan leiden, willen gaan en staan waar en wanneer ze willen, hebben een groot belang bij een woonomgeving die vertrouwd is, een woonomgeving met bekenden.

'De buurt', in casu de activisten van het opbouwwerk, wilden een openbaar groengebied voor de buurtbewoners. Tot bij de wethouder en in de gemeenteraad heeft deze belangenstrijd een rol gespeeld in de keuze van het stedenbouwkundig plan. De buurt heeft uiteindelijk zijn open binnenterrein gekregen.

De inrichtingsontwerpen voor de straten rondom het complex en het binnenterrein zijn getoetst op criteria van sociale veiligheid. Alle buitenruimte is openbaar gebied, zelfs de buitenspeelgelegenheid voor het Kinderdagverblijf! In de beheerfase zal moeten blijken of deze inrichting voldoet. Alsnog afsluiten van het terrein door middel van hekken wordt een ingrijpende aantasting van de gekozen stedenbouwkundige vorm, wordt heel duur en zal stuiten op weerstand vanuit de buurt. Met goed beheer door de gemeente en WCO en informeel toezicht door omwonenden zal hopelijk een prettig verblijfsklimaat ontstaan. De vrij strikte functiescheiding tussen wonen (gesitueerd aan de tuinzijde) en werken (aan de straatzijde) biedt minder sociale controle bij de ingangen aan de Domselaerstraat dan we gewild hadden. Die moet nu vooral komen van de woningen aan de overzijde van de straat.

7.10 Professionalisering en zakelijkheid

De vrouwen die in november 1985 fantaseerden over mogelijke invullingen van het ziekenhuiscomplex, dachten nog in collectieve werkplaatsen, een paar dagen per week samen iets doen om uit je huis en uit die vervelende uitkering te komen. De vrouwen die in maart 1992 hun bedrijf startten in Het Zijpad zijn ondernemers met een stevig bedrijfsplan, een behoorlijk eigen bedrijfsrisico, een consistent marketingconcept en een zakelijke uitstraling. Er zijn vrouwen die teleurgesteld en boos zijn, omdat zij nu geen ruimte in het BVV-bedrijfsplan hebben vanwege de hoge eisen die BVV meende te moeten stellen aan de ondernemingsplannen.

Sjanet:

"Het is jammer dat de oorspronkelijke groep - de deelnemers aan het ontwerpteam - er niet in woont, er is geen gezamenlijke start van het wonen en ik ben benieuwd hoe het nu met de saamhorigheid gesteld is. De nieuwe vrouwen hebben er niet samen aan gewerkt. Maar — het staat er en het is er voor vrouwen!"

Voor andere vrouwen die nu geen werkplek in het Zijpad hebben, heeft het moeten concreetiseren van de plannen positief gewerkt. Zij werden daardoor gestimuleerd om bijvoorbeeld een opleiding te gaan volgen, een ander beroep te kiezen, haar vage idee handen en voeten te geven. Een aantal van hen werkt met advies en scholing van STEW alsnog aan een stevig bedrijfsplan. De voorgaande hoofdstukken laten een ontwikkeling zien van professionalisering. Naarmate de organisatie groter wordt en er meer en ingewikkelder taken komen, nemen de structurering en verzakelijking toe. In een bepaalde fase van groei wordt betaalde inzet een absolute noodzaak teneinde te overleven en de doelen te bereiken. De inmiddels opgebouwde knowhow moet vastgehouden worden en dat lukt niet in een club van uitsluitend vrijwilligers.

Initiatiefnemers van een dergelijk ideeel project zijn uit ander hof gesneden dan ondernemers. Achteraf kun je constateren dat een heel andere groep vrouwen het project gerealiseerd heeft, dan de vrouwen die nu de gebruikers zijn. Deze gebruikers hebben weinig binding met de voorgeschiedenis en hebben een andere inzet, andere doelen, andere idealen. Dat lijkt een vrij unieke situatie. Doorgaans zijn de initiatiefnemers (bijvoorbeeld krakers) ook de latere gebruikers.

Enige spanning tussen de treksters (coördinatie en bestuur) enerzijds en de gebruikers anderzijds is hiermee ingebakken. Voor de nu aangebroken fase is het een uitdaging deze onvermijdelijke spanning positief te benutten. Een zakelijke image hoeft niet strijdig te zijn met de feministische uitgangspunten, zoals die in 1985 geformuleerd werden. Zo is de quotering van 20% van woon- en werkruimte voor zwarte-/migrantenvrouwen een zakelijke, op nuchtere gegevens van de bevolkingsopbouw gebaseerde, maatregel om het interculturele karakter van het project te garanderen. Dit type 'zakelijkheid' vraagt wel om een niet-dogmatische opstelling, om een goed luisteren naar elkaar, en respect voor verschillen in belangen. Bij de start eind '85 waren er nog verschillende vrouwen te

vinden die bereid waren zich voor 20 of meer uren per week te binden aan een vrijwilligersproject. Er waren zelfs heel wat vrouwen 'principeel baanloos' in die tijd. Door hoge prioriteit te geven aan het vinden van geld voor betaalde medewerkers en door de stichtingsvorm met een bestuur, werd de noodzakelijke continuïteit bereikt. In veel organisaties die professionaliseren (en die het goed doen) ontstaat een blijvend verschil in taken, positie en verantwoordelijkheid tussen de vrijwilligers en de betaalde krachten. Bij BVV verloopt dit proces anders. Na een piek van betaalde uren in 1991, moet nu opnieuw het meeste werk door vrijwilligers gebeuren. Vooral op de bestuursleden van de beheerstichting drukt een grote verantwoordelijkheid. Het is van groot belang dat dit bestuurswerk over voldoende vrijwilligers verdeeld wordt, dat het werk hen voldoende inspiratie blijft bieden, zodat de continuïteit gegarandeerd blijft.

Hoofdstuk 8: Als je het weer zou doen.....

Voor groepen die een soortgelijk initiatief willen nemen, kan het zinvol zijn te weten wat een gerealiseerd project uiteindelijk heeft doen slagen en welke dilemma's opgedoken zijn.

In de interviews vroegen we wat volgens deze vrouwen vooral heeft bijgedragen aan het succes van BVV. Dit hoofdstuk is dan ook een mix van onze eigen analyses en van de ervaringen van de geïnterviewde vrouwen.

8.1. Succesfactoren

Onder succesfactoren verstaan we die zaken waar een groep zelf invloed op kan uitoefenen en die helpen bij het bereiken van het doel.

De organisatievorm:

In de beginjaren is bewust gekozen voor een gelaagd model, met coördinatiegroep, vrijwilligers en achterban en niet voor een horizontale organisatie. Daardoor verzandde de groep niet in eindeloze discussies. In latere jaren is die gelaagdheid uitgebouwd met een bestuur. De coördinatiegroep werd staf, met een coördinator die een leidende taak en eindverantwoordelijkheid kreeg. De keuze voor een bestuur was een bewuste; naast interne voordelen gaf het status naar buiten toe.

De treksters:

De initiatiefnemsters waren (baanloze) vrouwen die er over een periode van 2 à 4 jaar hun baan (20 à 30 uur per week) van hebben gemaakt, grotendeels zonder betaling. Zij hadden doorzettingsvermogen en geloof in het project. De vrouwen van het bestuur waren strijdbare vrouwen, ieder met specifieke deskundigheden. Bovendien was het een actief bestuur, een werkbestuur, dat de grote lijnen uitzette en de staf praktisch ondersteunde bij haar dagelijkse werk. Een belangrijke succesfactor was, dat het lukte om een deel van het werk betaald te krijgen via verschillende subsidies.

Corrie:

"Hoe heeft het kunnen lukken? Zo'n luchtkasteel, een vrouwengebouw! (...) Een fantasie die ook iets in de praktijk ziet... Maar dan... dan gaat het verder dan de fantasie en draait het uit op: WERK, WERK EN NOG EENS WERK!"

Het werkklimaat:

Het werkklimaat bij BVV, zowel voor het team als voor het bestuur, was positief. Er was ruimte voor eigen ideeën, initiatieven, creativiteit, voor specifieke kwaliteiten en deskundigheden, ruimte om te leren en ruimte voor meningsverschillen. Er werden geen 'koppen gesneld' als de één meer van iets wist dan de ander. De sfeer was collegiaal en men nam bewust tijd voor het informele. Van iedereen die meewerkte, werden de positieve kanten benut. Er werd gekeken naar datgene waar iemand goed in was. Op die manier werd gebruik gemaakt van de kracht van de vrouwen. Helaas kwam het in een enkel geval tot een breuk tussen enkele medewerkers door een machtsconflict, dat verder niet is uitgezocht.

Anna:

"Wat ik ook zo leuk vond, je kon alles wat je in huis had in zetten en tegelijkertijd ook nieuwe dingen leren. Dat is toch te gek!"

Ideën en praktijk:

BVV was heel pretentius, eiste de helft of meer van het ziekenhuisterrein op voor vrouwen. Dit niet vanuit een slachtoffertol, maar vanuit het idee dat vrouwen daar recht op hebben. De in januari 1986 geformuleerde uitgangspunten bleken zo helder, concreet en doordacht dat ze tot op de dag van vandaag richtinggevend zijn. Het project startte vanuit een hoop idealen, maar richtte zich tevens op iets heel concreets. Die combinatie van idealen en praktijk is ijzersterk, motiverend; iets van de idealen moest immers lukken.

Luzia:

"Het is uiteindelijk gelukt doordat degenen die er hun energie en tijd in hebben gestopt, nooit echt getwijfeld hebben aan het idee en de mogelijkheid tot uitvoering."

Werkwijze:

De werkwijze van BVV bevat meerdere elementen die tot het succes bijdroegen.

Essentieel waren:

- + prioriteiten stellen in je doelen,
- + een goede planning,
- + een goede voorbereiding van vergaderingen,
- + de plannen steeds bijstellen aan de hand van de ontwikkelingen,
- + zorgen voor regelmatige publiciteit,
- + grote achterban die zonodig te mobiliseren was,
- + onszelf bewust voor de keuze gesteld: doorgaan of niet, elke keer als er concessies gedaan moesten worden,
- + bondgenoten gezocht bij ambtenaren en politici, zowel vrouwen als mannen, die niet traditioneel denken. We hebben bij de start van het project bij hen gecheckt of het idee maatschappelijk leefde.

8.2 Dilemma's

Bestuur en initiatiefgroep zijn tegen diverse dilemma's aangelopen. Dat is onvermijdelijk en het hoeft niet negatief te zijn, mits je dergelijke "enerzijds-anderzijds"-kwes-ties maar duidelijk krijgt. Dan kun je er creatief mee om gaan, keuzes maken, er soms zelfs je voordeel mee doen. Dilemma's kunnen je helpen bij de inhoudelijke verdieping van je standpunten en keuzes. Ze kunnen een veranderingsgezinde opstelling bevorderen. De wereld zit nu éénmaal ingewikkeld in elkaar. Zelden is iets óf helemaal goed óf helemaal fout en zelden zijn je eigen drijfveren eenduidig. Vaak brengt een dilemma waar je tegenaan loopt je eerst in verwarring. Het liefst duw je dan zo'n lastige kwestie weg, of je hoopt er het beste van. Doorgaans heb je niet de tijd om de kwestie van alle kanten te bekijken, om de verschillende belangen en meningen open uit te wisselen. Zo goed en zo kwaad als het gaat probeer je als groep de uitersten bij elkaar te houden. Dat kost veel tijd en energie, omdat vanuit allerlei hoeken en op onverwachte momenten die dilemma's zich toch weer aandienen.

Een aantal keren is het binnen BVV gelukt hierover een open discussie te voeren. Dat leverde grote winst op, omdat de consequenties voor iedereen helder werden. Enkele voorbeelden van zulke dilemma's in het BVV-project kunnen het bovenstaande verduidelijken.

Actiegroep - beheerster bedrijvent centrum

Zonder strijdbare, niet-dogmatische initiatiefnemers met idealen lukt het niet om zo'n project van de grond te tillen. Het exploiteren en beheren van een bedrijvent centrum vereist een zakelijke, nuchtere instelling, ook naar de vrouwen. (je vroegere achterban!) die nu huurster zijn. Moet je daarmee je aanvankelijke idealen en elan laten varen?

Ericka:

"Naast enthousiasme is het belangrijk te proberen de dingen zo professioneel mogelijk aan te pakken. Met enthousiasme alleen red je het niet. Professionaliteit heeft vooral te maken met goed beslagen ten ijs komen op het moment dat je dingen voor elkaar moet zien te krijgen, ze te regelen, er afspraken over te maken, (...) Dus niet je hart bij de zaak weghalen, maar proberen een mooie combinatie te vinden tussen professionaliteit en betrokkenheid."

Dit dilemma wordt het sterkst ervaren door de vrouwen 'van het eerste uur'. Een utopie, een ideaal dat werkelijkheid wordt, verliest enerzijds aan glans en aan 'zuiverheidsgehalte'; je moet nu eenmaal compromissen sluiten en verliezen incasseren. Maar anderzijds, met die verwerkelijking van je idealen boek je ook winst. Je toont bijvoorbeeld aan dat schijnbaar onmogelijke opties haalbaar zijn, dat 'jezelf serieus nemen' uiteindelijk kan leiden tot serieus genomen worden door anderen. En dan kijk je meer naar wat er overeind blijft van de essentie van je inzet, dan naar wat je onderweg moest opgeven aan verwachtingen en eisen. Praktisch hebben we dit dilemma aangepakt door het aantrekken van nieuwe bestuursvrouwen, externe adviseurs en door splitsing in een beheer- en ideeënbestuur. Zo kon ieder zich naar eigen kunnen en



Sinds april '93 is ook het centraal gelegen café Einstein in bedrijf.

affiniteit blijven inzetten voor het project.

Beweging - geïnstitutionaliseerde organisatie

De activistes van het eerste uur kwamen uit de (witte) vrouwenbeweging. Zij dachten en organiseerden vanuit de feministische cultuur van de zeventiger jaren. Karaktertrekken van die cultuur waren: ideologische doelstellingen, strijd tegen, horizontale organisatie, je onbetaald inzetten voor de vrouwenzaak, in het (vrouwen-)isolement ligt onze kracht, 'carrière' maken hoort niet.

BVV is geen 'beweging' meer, maar een instituut met een duidelijke scheiding van verantwoordelijkheden, met een houding van coöperatie en bereidheid tot compromissen. En toch.... het idealistische, het inspirerende voor grote groepen vrouwen, het open klimaat is goeddeels gebleven. Juist de combinatie van deze twee, schijnbaar tegen-gestelde benaderingen, is de kracht van BVV. Want... zonder idealisme en enthousiasme lukt het je niet om iets vernieuwends van de grond te krijgen. En zonder zakelijkheid en een goede organisatie krijg je geen medewerking en geld om zo'n project voor lange tijd gezond te laten draaien. BVV-IDEË en BVV-BEHEER, als dochters van het eerdere BVV, zijn aan elkaar gewaagd!

Lygia:

"Dat de mensen die erbij betrokken waren die omslag hebben weten te maken van ideologie naar zakelijkheid heeft er mijns inziens in belangrijke mate toe bijgedragen, dat BVV zo'n groot succes is geworden."

Vrouwenbelangen - algemeen belang

Op twee manieren speelde dit dilemma:

- Om medewerking van gemeente, buurt en anderen te krijgen moesten we de ene keer argumenteren waarom het 'juist voor vrouwen zo belangrijk is dat'. Een maand later moesten we dan weer duidelijk maken dat wat goed is voor vrouwen, goed is voor iedereen, (de buurt, de gemeente etc.).
- We hebben ook een aantal keren stevige interne discussies gehad over 'vrouwenbelangen' zoals bijvoorbeeld kinderopvang en sociale veiligheid.

"Als wij ons deze items toeëigenen hoeven zij zich daar niet druk over te maken, terwijl mannen tenslotte ook kinderen hebben en zich ook sociaal onveilig kunnen voe-

len..."

We werden het niet voor 100% met elkaar eens, maar we kwamen er wel uit. Het zwaarst telde dan dat het in elk geval goed geregeld moet zijn voor vrouwen en dat wij daarom zulke kwesties aankaarten.

Leuk is het om te constateren dat zowel kinderopvang als sociale veiligheid inmiddels ook de zorg zijn van mannen, politiek, ambtenaren.

Roswitha:

"Ik dacht, omdat we nou vrouwen zijn, zijn we nog niet verantwoordelijk voor een creche. Die ambtenaren (van het Stadsdeelkantoor) hebben ook kinderen, dus die hebben ook een creche nodig. Zeker als je samen op zo'n terrein zit."

Er deden zich ook dilemma's voor waar we niet goed uit kwamen.

Aleen bereikbaar voor kansrijke vrouwen?

Juist de vicieuze cirkel waarin veel alleenstaande buurtvrouwen verkeren, juist de woede daarover, was de brandstof waarop de motor van het BVV-project begon te draaien.

Maar BVV was ook een behoorlijk pretentief project, dat naar buiten én naar binnen (hoge) eisen stelde. De doelstellingen waren heel breed en sociaal. Gaandeweg bleek dat de uitgangspunten, de aanpak, de manier van werken, de manier van met elkaar omgaan, de deskundigheidseisen als even zoveel selectiemechanismen werkten. Het project werd getrokken door merendeels kansrijke, veelal hoger opgeleide vrouwen. En de uitstraling was er één van feministische, witte middenklasvrouwen.

Over het klassekarakter hebben we het nooit expliciet met elkaar gehad. We moeten constateren dat we naar vrouwen uit de arbeidersklasse, het merendeel van de bewoonders van omliggende buurten, de boot gemist hebben. Te moeilijk? Te hoog gegrepen? Te verschillend? Kennelijk herkennen deze vrouwen zich niet in BVV.

Een lesbisch bolwerk?

Moet je hardop zeggen dat dit project ook voor en van lesbische vrouwen is? Dat veel van de betrokken vrouwen er positief voor kiezen met vrouwen te wonen en te werken? Of laat je dat onbenoemd, omdat je een project voor alle vrouwen wilt zijn? Laat je het lesbische aandeel onzichtbaar, omdat je geen beeldvorming in de pers wilt dat BVV een 'lesbisch bolwerk' zou zijn? Ben je bang dat daarmee de contacten met de politiek en eventuele bondgenoten negatief beïnvloed kunnen worden? Vooral lesbische vrouwen waren treksters en voorhoede van het project en ook in de achterban waren veel lesbische vrouwen. Lesbisch zijn was geen onderwerp van discussie; het deed er niet toe of je lesbisch of hetero was.

In de praktijk bleek dat het lesbische overwicht toch wel doorstraalde. Nieuwe vrouwen dachten soms zelfs dat iedereen lesbisch was, wat natuurlijk niet zo was. Het er niet voor uitkomen dat je lesbisch bent, heeft twee kanten; het beeld van een groep zal daardoor minder weerstand oproepen, maar tegelijk ook niet positief werken als

zichtbaarmaking van het leuke van lesbisch zijn (geen identificatiemogelijkheid). In de pers werd soms wat lacherig gedaan over het feit dat BVV 'alleen voor vrouwen' is, dat mannen er niet mogen wonen.

We hadden het lesbische wél kunnen benoemen in onze presentatie van alle diversiteiten, zoals zwart/migrant en wit, jong en oud, zonder en met kinderen. Intern hadden we er over kunnen discussiëren, zoals we bijvoorbeeld het belang van samenwerking tussen zwarte en witte vrouwen als discussie-onderwerp hadden. We hadden strategische keuzes kunnen maken, wanneer en hoe we duidelijk wilden zijn over het gegeven dat binnen BVV verhoudingsgewijs veel lesbische vrouwen actief zijn.

De relatie met externe deskundigen

We zochten speciaal naar deskundigen die een sterke affiniteit hadden met uitgangspunten en doelen van het project; idealistische, enthousiaste mensen, die met de bijdrage die ze leverden ver over de grenzen van hun betaalde opdracht gingen. In de loop van het samenwerkingsproces werden we meer en meer maatjes. Het project werd 'ons project'.

Maar tegelijkertijd blijft je formele verhouding die van opdrachtgever en extern deskundige. Beiden heb je op basis van verschillende posities eigen belangen en verantwoordelijkheden; beiden moeten eisen en grenzen stellen.

In het BVV-project heeft het af en toe moeite gekost die verschillen in positie helder te krijgen en te houden. In één geval leidde dat tot een breuk in de samenwerking. Met alle overige externe deskundigen hebben we altijd op een open manier zaken kunnen uitpraten en bijstellen. Dit dilemma vraagt van beide partijen een zorgvuldig omgaan met het spanningsveld 'betrokkenheid-verantwoordelijkheid'. Betrokken adviseurs zijn goud waard; het is daarom zaak mensen niet te oververgen.

8.3 BVV, inspirerend voorbeeld

BVV inspireert velen. Tenslotte heeft het kleine zaadje wortel geschoten, de vorst doorstaan en is er nu een veld vol wuivende bloemen. Het is een project waar vechtlust en vasthoudendheid tot resultaat hebben geleid.

Brenda:

"Het is opvallend dat hier een hele vrouwendub el haar schouders onder zette. Dat is zelfs voor Amsterdam iets bijzonders. Er is nog slechts één ander voorbeeld te noemen: dat van een bedrijvencentrum voor vrouwen in Den Haag. Er zijn binnen het reguliere circuit heel weinig voorbeelden aan te wijzen van totale vrouweninitiatieven. Een deel zit nog steeds in de marge of is uitdrukkelijk feministisch bezig, hetgeen ook niet daar iedereen wordt gewenst.

Het BVV is een nogal grootschalig initiatief. Toch hebben we niets van onze principes prijsgegeven. We zijn er niet ingegaan als tuinbroeken en er als mantelpakjes uitgekomen!"



Een wervend initiatief....

Sinds de opening in september '92 komen bijna wekelijks groepen uit binnen- en buitenland op excursie. Voor veel organisaties is het project één van de weinige mogelijkheden om concreet te kunnen zien hoe een emancipatorisch woon-/werkproject gestalte kan krijgen. Bestuursleden en medewerkers houden regelmatig spreekbeurten over praktijkervaringen, over de nieuwe verantwoordelijkheden en zorgen nu het gebouw er staat.

Door de internationale contacten die de STEW-medewerkers inmiddels al opgebouwd hadden, heeft BVV toegang tot een Europees netwerk van initiatieven voor vrouwenbedrijven/-gebouwen. De kennis en ervaringen die BVV de afgelopen zeven jaar heeft opgebouwd kunnen daarbinnen in een breder verband benut worden.

Bij het verschijnen van dit themanummer is het BVV-project-in-uitvoering alweer een jaar verder. Het eerste jaar van een bedrijf, ook als dat een woon-/werkpand betreft, is doorgaans het zwaarst. Helaas kunnen we (nog) niet rustig en tevreden op een bankje in de zon op het geurige binnenterrein uitrusten van alle inspanningen.

De woningen aan de zonnige tuinzijde van het gebouw zien er prachtig uit; op de balkons en terrassen verschijnen clematis en bruidssluier. Maar in een aantal woningen blijkt de geluidsoverlast van burens (zowel medebewoonders als ondernemers) een ernstig probleem. De bouwtechnische oorzaken en oplossingen zijn ingewikkeld en kostbaar. De vele en grote bezuinigingen, de combinatie van woningen en bedrijfsruimtes alsmede de tijdsdruk op de voorbereiding, zijn van invloed geweest op de kwaliteit van de geluidsisolatie.

Nieuwe projecten zullen nog meer alert moeten zijn op deze component in het programma van eisen. Het combineren van wonen en werken binnen een oud gebouw kost veel geld!

Overigens, wanneer BVV wél eigenaar was geworden had deze tegenslag wellicht de nekslag betekend voor het

project. Nu is de gemeente/WCO verantwoordelijk voor een goede oplossing van dit probleem. BVV-Behaar had afgelopen jaar de zware taak om de eerste jaarhuur op tijd aan het stadsdeel af te dragen. Gelukkig waren binnen drie maanden na oplevering alle bedrijfsruimtes verhuurd. Ook bleef huurachterstand van ondernemers beperkt tot een enkele uitzondering (de leegstandsmarge in de exploitatiebegroting is heel krap gehouden om het plaatje rond te krijgen).

Mauriel:

"Als je uit Afrika komt en gewend bent om af te dingen en overal over te praten, doe je dat hier ook, ook over je huur. Je bent bij voorbeeld gewend om vier maanden vooruit te betalen en dan zes maanden weer niks en dan weer twee maanden wel."

De wachtlijst voor leegkomende bedrijfsruimte groeit zonder dat daar enige gerichte actie voor wordt ondernomen. Er is kennelijk een meer dan ruime markt voor een vrouwen-bedrijvencentrum in Amsterdam.

In februari 1993 heeft het gebouw (opdrachtgever en architecte) een eerste prijs gekregen als voorbeeld van hergebruik van oude gebouwen. Met deze prijs vanuit de bouwwereld heeft BVV landelijke erkenning gekregen voor wat in 1985 begon als 'lumineus idee' van enkele buurtvrouwen!

Midden jaren tachtig bestond daar nog geen naam voor, maar nu zou je het BVV-project onmiddellijk bij de gemeente aanmelden als sociale vernieuwings-project. Op het gebied van werkgelegenheid is BVV zonder meer succesvol te noemen. Gedurende de voorbereidingsjaren hebben minstens 10 vrouwen een werkervaring opgedaan die relevant was voor het vinden van betaald werk. Zij waren langdurig werkloos, in de WAO of als migrante/vluchteling kansloos op de arbeidsmarkt. Al deze vrouwen hebben inmiddels een goede baan, danwel een eigen bedrijf. Van de ondernemers is 75% starter; dat betekent dat zij óf niet langer uitkeringsafhankelijk zijn, óf hun werkneemstersplaats op de arbeidsmarkt hebben vrij gemaakt voor een werkzoekende.

Mede door de inspanningen van de BVV-vrouwen kan het Burgerzieken-huisterrein een hoogwaardig woongebied worden. Daar profiteert ook de Dapperbuurt van. De crèche, gestart als een BVV-initiatief, is een buurtvoorziening geworden onder beheer van de Welzijnsstichting Oost. Ontwerp, inrichting en de pedagogische aanpak dragen de sporen van BVV-bemoeienis.

□

Overzicht subsidies BVV, 1986-1992

1. Organisatiekosten

Jaar	Van
1986	CVE, Coördinatie vrouwenemancipatie A'dam (f 10.000.--)
1987	CVE (f 11.735.--) Provincie N-Holland (éénmalig f 5.880.--) WVC (éénmalig voor inrichtingskosten en apparatuur f 23.365.--)
1988	CVE (f 22.800.--)
1989	CVE (f 22.192.--)
1990	tot 1-7, MGZ Maatschappelijke en gezondheidszorg, afdeling werkloosheidsbestrijding (f 11.480.--)
1991/ 1992	via WCO, onderdeel verbouwbudget (f 15.000.--)

2. Inspraaksubsidie

Jaar	Van
1987	MGZ/CSI, commissie subsidiëring inspraak (f 45.401.--)
1988	MGZ/CSI (f 27.375.--)
1989	MGZ/CSI (f 22.200.--)
1990	SDO, Stadsdeel Oost (f 15.000.--)
1991/ 1992	via WCO, onderdeel verbouwbudget (f 23.000.--)

3. Voorlichting

Jaar	Van
1988	SEV, Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (f 5.000.--)

4. Personeelskosten

Voor personeelskosten van coördinatie, bedrijfsadviseuses en PR-medewerkster is in totaal een bedrag van circa f 370.000.-- ontvangen van het Arbeidsbureau, de provincie N-Holland, Maagdenhuisfonds en uit het verbouwbudget.

5. Verbouw

De gelden uit het Stadsvernieuwingsfonds en aanvullende investeringen in de verbouw bedroegen samen circa f 700.000.--.

Literatuurlijst

Nota initiatiefgroep Burgerziekenhuis Voor Vrouwen, jan. '86

Inspiratie en een lange adem, Ans van de Scheur e.a., augustus 1988, (een BVV-uitgave).

Blijven Bouwen, stadsvernieuwing in de jaren 90, Amsterdam, nov. '87, pag 168-172: 'Meer dan de helft' door Ans van de Scheur.

Gepakte Stad nr. 25, feb. '88, themanummer Burgerziekenhuis Voor Vrouwen.

Woonwensen waarmaken; Handleiding voor een cursus 'Voorbereiding op het ontwerpteam'. Amsterdam, NCDB, sept. '88.

Procedures, netwerken en wandelgangen; emancipatiebeleid in Amsterdam, uitgave CVE (datum niet vermeld).

Vrouwenbedrijven in Amsterdam, een factor van betekenis, STEW, mei 1990.

Bekijk het zakelijk, werkboek vrouw en geld, B. Ritsema, Landelijk Steunpunt Via, (zonder datum).

Handboek Vrouw en Beleid, L. de Groot en E. ter Veld, Amsterdam, 1985.

Kom op voor je eigen belangenorganisatie; een werkboek voor uitkeringsgerechtigden in belangenorganisaties, R. van Raaphorst, Alkmaar, 1988.

Woonsituaties van alleenstaande Marokkaanse vrouwen in Nederland, Sybreh Nevenzeel, Amsterdam, 1993.

Evaluatie leerlingbouwplaats BVV, stichting Bouwvrouw, Amsterdam 1992.

De uitgavenreeks in de serie vrouwen, wonen en beslissen, o.a. 'Naar een kleurrijke woonomgeving'.

Bouwen aan de Buurt; zelfbeheer in Amsterdam, september 1991, uitgave A'dams Steunpunt Wonen.

□

Innovatie

van het bestaande ook
in de toekomst

door Dorrit Wajer, Steunpunt eigen Werk Amsterdam

Het BVV-concept is eind zeventiger, begin tachtiger jaren ontstaan. De oorspronkelijke droom bestond er eigenlijk uit een vrouwenland te creëren. Wonen, werken en vrouwen-voorzieningen in een totaalplan. Ruimte bieden, zodat nieuwe vormen van economische zelfstandigheid, gezondheid, cultuur, leefbaarheid en sociale veiligheid de kans krijgen zich te ontwikkelen. Een innovatie van het bestaande dus.

Natuurlijk doet de realiteit altijd af aan de oorspronkelijke droom, maar wat er nu staat is ook voor Europese begrippen een uniek project. Nergens anders werden op deze schaal bedrijfs- en woonruimtes voor vrouwen gerealiseerd.

De dames van BVV hebben het klaar gespeeld en managen het project. Maar ook de gemeente Amsterdam en het stadsdeel Amsterdam-Oost, het Woningbedrijf en het Regionaal Bestuur Arbeidsvoorziening mogen trots zijn op dit project. Zij zijn immers de financiers geweest in de ontwikkelingsfase. Het stadsdeel draagt, als eigenaar, de grootste risico's bij de exploitatie, maar kan op termijn ook de revenuen verwachten.

Trends

Het BVV-idee vindt haar oorsprong in de tijd van 'de werkbeweging'. Vrouwen wilden zinnig en nieuw werk creëren onder eigen condities. Vaak kozen ze daar de vorm van collectieve bedrijven voor. In Amsterdam was behoefte aan kleinere bedrijfsruimtes, waar starters tegen een redelijke prijs hun zaak konden opbouwen. Tevens hadden de industrie, de scheepvaart maar ook grote reorganisaties aan onze stad een aantal grote lege panden 'nage-laten'. Al deze treuzen leidden tot een Amsterdams stimuleringsbeleid. Met een investerings-subsidie, werden buurt- en bewonersgroepen geholpen de vrijkomende panden een nieuwe functie te geven. Zo zijn verschillende bedrijfsverzamelgebouwen ontstaan met vele nieuwe arbeidsplaatsen. In voormalige loodsen, ziekenhuizen en fabrieken: o.a. Het Veem, IJtech, Loods 7, het Fijnhout, OCW, de Oranje-Nassau kazerne, het WG en het AOC. Uit het feit dat een aantal banken als NMB en Rabo, in een public-private partnership bedrijfsverzamelgebouwen hebben neergezet, blijkt dat het exploiteren van een bedrijfsverzamelgebouw niet alleen aansluit op een behoefte, maar ook economisch interessant is.

De meeste bedrijfsverzamelgebouwen, bieden echter niet expliciet ruimte aan vrouwen en allochtonen. In de negentiger jaren is er nog steeds een behoefte aan betaalbare bedrijfsruimte in Amsterdam. De

stadsdelen willen deze stimuleringspolitiek voortzetten en het vrijkomen van panden benutten om een werkgelegenheids- en doelgroepenbeleid te kunnen uitvoeren. Bedrijfsverzamelgebouwen zullen er dus nog wel meer komen en niet alleen in grote steden als Amsterdam.

Het aandeel vrouwelijke indernemers, in deze gebouwen zal toenemen omdat het percentage vrouwen dat via een eigen bedrijf zelfstandig in een inkomen voorziet ook toeneemt.

Volgens de officiële gegevens van het Handelsregister, is 18% van de bestaande bedrijven in handen van een vrouw; onder starters is het percentage 26%. Volgens een in 1989 gehouden onderzoek van het STEW echter, is éénderde van de zelfstandigen in Amsterdam, vrouw. Veel vrouwen met een eigen bedrijf in de Zakelijke Dienstverlening staan immers niet ingeschreven in het Handelsregister.

Aanbod

Het BVV-concept voorziet in het verhuren van bedrijfsruimte alleen aan vrouwen. Dat betekent niet dat mannen geweerd worden. Zeker niet als klanten, maar ook niet als werknemers. Echter, het voeren van het bedrijf is de taak van elke ondernemer zelf. Zij is eigenaar en bepaalt haar eigen marketing- en bedrijfsbeleid, afgestemd op haar klantengroep. Het feit dat er op een geconcentreerde plaats in Amster-

Raakvlakken

dam veel bedrijven zitten die worden geleid door een vrouw, heeft op zich geen extra uitstraling naar klantengroepen. Soms zal een bedrijf zelfs extra inspanningen moeten leveren om de gewenste klantengroep over de drempel te krijgen. Zo heeft het ook immers even geduurd voordat vrouwelijke fietsmakers herenfietsen kregen te repareren.

De uitstraling van elk bedrijfsverzamelgebouw, en dus ook dat van een vrouwenpand, is meer gelegen in de uitstraling van kwaliteit: de verzorgde entree, en de variatie van branches, waar op die plek gunstige mogelijkheden voor zijn. Geen detailhandel in het BVV-project, wel veel zakelijke en persoonlijke dienstverlening. Een draagvlakonderzoek in de buurten, het opsporen van de aanvullende functies die in de buurt gemist worden, dat zijn de marketingspanningen die gedaan moeten worden om bij elk bedrijfsverzamelgebouw uitstraling en aanbod vorm te geven.

Een concentratie van bedrijven in één gebouw heeft vooral voordelige aspecten voor de interne bedrijfsvoering. Kostenbesparing, mogelijkheden tot samenwerking,



De penningmeester, Ilona Scharée met de borgsom voor de eigenaar, Stadsdeel Oost.

gezamenlijke promotie, gedeelde ondersteuningsvoorzieningen als fax, en administratieve service. Alleen.... daar moet elke individuele ondernemer de waarde van inzien, en dus mee willen dragen in de gezamenlijke kosten. Dat is de reden dat kinderopvang als gezamenlijke voorziening, niet gerealiseerd kon worden bij dit vrouwenproject. Er was geen starter die deze kosten er nog eens bij kon hebben. Laat staan gemeenschappelijk. De huur van de bedrijfs-ruimtes zou onbetaalbaar zijn geworden. Dit zelfde gaat op voor de gezamenlijke administratieve service.

Starters hebben vaak eerst een periode nodig om zo sober mogelijk hun eigen bedrijf op te bouwen, zelf te overleven, zelf hun nieuwe combinatie bedrijf/privé te veroveren, voordat er de ruimte is om tot samenwerking te komen, en daarmee uiteindelijk dan kosten te besparen. En ook bij vrouwen gaat dat zo, het zijn net mensen.

Is Stew nu voorstander van meer vrouwen-bedrijven-centra? Niet zonder meer. Zolang er sprake is van achterstand bij vrouwen en allochtonen bij het starten van een eigen bedrijf (en uit de cijfers blijkt dat nog steeds) zal positieve actie moeten worden gevoerd.

BVV is van groot politiek belang omdat het zo duidelijk de behoeften en kwaliteiten van vrouwelijke ondernemers signaleert. Maar van even groot politiek belang is het stellen van streefcijfers. Daar waar de overheid invloed heeft, bijvoorbeeld bij bedrijfsverzamelgebouwen, is het reserveren van 50% voor vrouwen en 30% voor allochtonen in Amsterdam minimaal noodzakelijk. En natuurlijk dat kost extra inspanning, en tijd.

Advies en begeleiding

Al in een vroeg stadium, lang voor oplevering zijn door de Stew-afdeling Vrouw-en-Bedrijven vrouwen begeleid bij het ontwikkelen van ondernemingsplannen. Lang niet allen hebben een plek in het BVV-gebouw gehaald. Door een subsidie van het Europees Sociaal Fonds kon STEW één jaar gratis advies en begeleiding bieden aan 20 baanloze vrouwen vóór, rondom en na de

start. Van hen zijn slechts 9 uiteindelijk huurster geworden bij BVV. De anderen zijn elders in de stad gestart. Na marktonderzoek bleek BVV geen juiste vestigingsplek voor hun bedrijf. En ook dat blijkt bij alle bedrijfsverzamelgebouwen: de eersten op je 'wachtlijst' hoeven niet je uiteindelijke huurders te worden. Voor de ontwikkeling en realisering van dit project was zo'n adviesclub als Stew, wel noodzakelijk; misschien zelfs wel een voorwaarde om zo'n grootchalig vrouwenbedrijfscentrum te realiseren. Immers zo'n project heeft 'reservoir' nodig, zakelijke adviezen en ideeën, en vooral veel ondernemende vrouwen met goed doordachte plannen. Een adviesorganisatie lijkt nodig, die verder liefst ook nog advies kan bieden aan de ondernemsters ná de start, want dan komt het er pas echt op aan! Overigens is het aan de vrouwelijke ondernemers zelf of zij besluiten een advies-of begeleidingscontract met Stew aan te gaan. In Nederland houden wij niet van gedwongen winkelnering.

Europese vrouwenprojecten

Stew en BVV worden vaak in het buitenland gevraagd om ervaringen en methodes uit te wisselen. Er is een Europees netwerk van vrouwelijke 'business-creation' ontstaan. Hoewel vrouwelijk ondernemerschap in zuidelijke landen gebruikelijker is dan bij ons, kennen bedrijfsverzamelgebouwen ook daar relatief weinig vrouwen. En in innovatieve centra, bijvoorbeeld van nieuwe technologie, is (nog) slechts een enkeling vrouw. Stimulerende oplossingen worden ook daar vaak gezocht in het aanbieden van bedrijfsruimten voor vrouwen, gekoppeld aan een training- en begeleidingsprogramma. Het zijn meestal kleine projecten, gemiddeld zo'n 4 tot 6 bedrijfsruimten.

De toekomst

De ervaringen hebben geleerd dat investering in bedrijfs-ruimten voor starters en jonge bedrijven niet alleen interessant is voor werkgelegenheid maar ook rendabel is. Bewezen is ook dat het rendabel

kan, indien gericht op doelgroepen. Probleem is echter dat er weinig doorstroming is in bedrijfsverzamelgebouwen. Staat het er eenmaal, dan zit het ook vol. In die zin is er de afgelopen jaren vooral 'aanbodgericht' gewerkt.

De uitdaging voor de komende tijd zal er ons inziens er dan ook in zitten of het instrument 'ruimte voor starters en nieuwe werkgelegenheid' ook nog op een andere manier benut kan worden, opdat we voor meerdere jaren effecten kunnen bereiken.

Meer 'out-put-gericht' werken dus, via bedrijfcentra met een gericht aanbod van advies en begeleiding, voor een langere tijd, met als doel doorstroming. In Europa zijn er enkele (kleinere) voorbeelden. Het zal niet makkelijk zijn dit in Nederland vorm te geven, want de keuze van een vestigings-plaats is een van de meest 'starre' marketingmechanismen van een bedrijf. Voordat je een stevige klantengroep hebt opgebouwd, die je zo aan je hebt gebonden, dat ze bereid zijn met je mee te 'verhuizen' heb je minstens 5 jaar nodig.

Toch zit er in dit soort output-gedachten toekomstmuziek voor stimuleringsbeleid. Het stimuleert ook om door te blijven denken over 'innovatie van het bestaande'.

Dorrit Wajer is bedrijfsadviseur-trainer bij STEW. STEW adviseert mensen die hun eigen bedrijf willen beginnen. De stichting richt zich speciaal op mensen die niet eenvoudig een lening op de kapitaalmarkt kunnen krijgen; vrouwen, allochtonen en werklozen. Financiering door de Gemeente Amsterdam maakt het mogelijk voor diensten slechts een geringe eigen bijdrage te vragen.



door Els Agsteribbe,
Amsterdams gemeenteraads-
fractie PvdA



Het begon halverwege de tachtiger jaren. Een aantal vrouwen stak de koppen bij elkaar om te praten over een woon-, werk- en voorzieningen project van en voor vrouwen. Het werd het BVV. Heel veel vrouwen hebben in de loop der jaren hun steentje bijgedragen. Er is wat af vergaderd. Een vrouwenennetwerk werd opgebouwd. Vrouwen weten elkaar te vinden als dat nodig is. Maar ook de buurt, het gemeentebestuur en de deelraad werkten mee. Natuurlijk ging dat niet zomaar. Ook anderen legden hun claim op het Burgerzakenhuisterrein. De gebruikelijke grappen en groffen bleven ons niet bespaard. Waar is dat nu voor nodig? Een project alleen voor vrouwen!!

Nu, dat hebben de dames vakkundig en zeer vaak uitgelegd, op veel plaatsen soms tot vervelens toe, maar de boodschap kwam over en langzaam maar zeker wordt stap voor stap het project gerealiseerd. Niet alles is gelukt. Het terrein moest met andere belanghebbenden gedeeld worden. De discussie over open of gesloten bouwblokken verloren we. We hadden andere opvattingen over "sociale veiligheid" dan de buurt en de raadsmeerderheid. De praktijk zal leren wie gelijk krijgt. Eigenwijs als ik ben denk ik nog steeds dat op deze plaats in de stad gesloten bouwblokken stedebouwkundig passen. Dat dat veiliger is. En "last but not least" dat het belangrijk is dat een woning een rustige kant heeft waar het drukke stadsleven even iets minder doordringt, zodat je tot rust kan komen in je eigen huis. Maar de bedrijven zijn geopend, er wordt gewoond en binnenkort gaat de woongroep oudere vrouwen er van start. Is dit sociale vernieuwing of niet? Dat mag men wel zeggen. Zelfs avant la lettre. Want hoe werd sociale vernieuwing gedefinieerd. "Sociale vernieuwing is een permanent proces waarin de vitaliteit van relaties tussen individuen, groepen en organisaties wordt vergroot teneinde de kwaliteit van het bestaan van allen zo te bevorderen dat zij in zelfstandigheid en harmonie kunnen leven. "Het idee schoot wortel. Het kabinet Lubbers-Kok maakte sociale vernieuwing tot een belangrijk onderdeel van het kabinetbeleid. Hoewel de termen wolliger werden, bleef het doel hetzelfde: "het integreren van mensen in de samenleving", "het herstellen van maatschappelijke cohesie", kortom de boel bij elkaar houden! De sociale vernieuwing zou vorm moeten krijgen door

een gecoördineerde en gebundelde aanpak van achterstandssituaties. De bureaucratie en de verkokering moesten bestreden worden. Daarom moesten de bestuurlijke mogelijkheden van de lagere overheden worden vergroot. De overheid moest dichterbij de burger komen door bestuurlijke decentralisatie. De gemeente kreeg een aantal bestuurlijke taken overgeheveld. Zij gaf deze weer door aan de deelraden. Die taakgebieden kregen de nadruk arbeid, scholing en inkomen. Het gaat hierbij voornamelijk om maatregelen ter bestrijding van langdurige werkloosheid en ter vermindering van het maatschappelijk isolement waarin veel burgers terecht zijn gekomen. In dit verband werden werkgelegenheidsprojecten gestart waar mensen naast werk verplichte scholing krijgen. Tweede speerpunt is het verbeteren van de kwaliteit van de dagelijkse leefomgeving. Het gaat om meer dan wonen en woonomgeving. Het gaat ook over maatregelen die de gevoelens van veiligheid vergroten en het vandalisme en de criminaliteit terugdringen. Mensen moeten zich weer bij hun buurt betrokken voelen. Verbetering van de leefsituatie van specifieke groepen. De regelgeving moest gebundeld worden zodat de zaken effectiever, creatiever en minder bureaucratisch konden worden aangepakt. Sociale vernieuwing moet haar vorm krijgen in concrete projecten. Initiatieven vanuit de bevolking worden gesteund en aangemoedigd. Het is belangrijk dat achterstanden door deze projecten kunnen worden ingelopen. Nu terug naar BVV. Een ideaal voorbeeld project van sociale vernieuwing, zou je zeggen. Het levert arbeidsplaatsen op. Er wordt ge-

schoold. En vrouwen verwerven economische zelfstandigheid en hebben een eigen inkomen. De kwaliteit van de dagelijkse leefomgeving is verbeterd. Vrouwen voelen zich in een vertrouwde omgeving en dus veiliger. (Of door de planvorming ook de veiligheid wordt bevorderd is weet ik niet.) De leefsituatie van de specifieke groep, zowel witte als migrantenvrouwen, is verbeterd.

We hebben veel van het proces geleerd. Soms met vallen en opstaan. We hebben voor meer dan de helft onze zin gekregen. Het project loopt. Laten wij elkaar feliciteren. Een driedubbel proficiat voor de vrouwen die bij de start betrokken waren en nog steeds hun inzet leveren. □

Els Agsteribbe is van meet af aan een belangrijke spreekbuis geweest van het project in de Amsterdams politiek (redactie).

De ziekte van het gangbare

iets nieuws onder de zon?

door Ferry Gerrits

Onlangs gaf de Commissie Oriënteringsdgaan een nieuw boek uit getiteld 'De ziekte van het gangbare', geschreven door Raf Janssen en André Bons. Het essay wil mensen aanzetten mee te doen aan het bedenken van een manier om de wurggreep van het 'gangbare' te doorbreken. Er moet een maatschappelijke dialoog op gang komen over de ziekte van het 'gangbare' en over de vraag hoe daarvan te genezen.

Noodzakelijkheid, efficiency en betaalbaarheid vormen volgens de auteurs het credo van het 'gangbare'. De verzorgingsstaat draait vast. De begrotingstekorten nopen de overheid ertoe risico's terug te werpen op de burger. Die burger waande zich tot voor kort in een beschermde samenleving, waar risico's van werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en ziekte werden afgedekt door een adequaat functionerend stelsel van sociale zekerheid. Tegenwoordig echter, wordt de roep om de burger zelf allerlei risico's individueel te laten dragen luider. Dit geldt voor de ziektekostenverzekering (rapport van de commissie Dunning, plan Simons), de WAO (mensen moeten zichzelf bijverzekeren), armen (bijstandstrekkers, zie uitlatingen van politici en bestuurders met als strekking de verlaging van de uitkeringen).

Deze afwenteling van voorheen collectief gedekte risico's, op het individu zien de auteurs als de 'gangbare' oplossing van onze maatschappelijke problemen. Het systeem loopt vast, de regisseurs kunnen slechts oplossingen bedenken in termen van dat systeem. Volgens de auteurs moeten we de verzorgingsstaat maar helemaal in de soep laten lopen, omdat slechts dan een door iedereen gedragen afbraak van dat systeem mogelijk is. Die afbraak van het systeem moet door zoveel mogelijk burgers worden gedragen, teneinde voldoende draagvlak te kunnen vormen voor een nieuwe samenlevingsvorm. Hoe die samenlevingsvorm eruit moet gaan zien wordt in het boek niet beschreven, de auteurs laten dat aan de discussierende burgers over.

Een belangrijk ziekmakend element

van onze 'gangbare' maatschappij is volgens de auteurs de markt. De marktwerking blijft echter niet beperkt tot de economische sfeer (hoe veelomvattend die inmiddels ook is), maar wordt ook door de overheid overgenomen om het begrotingstekort op te lossen. Arbeid en gezondheid moeten via de werking van de 'invisible hand' (vgl. Adam Smith) worden verdeeld. Wie achter in de rij staat door een (aangeboeren) slechte fysieke constitutie zal niet erg 'in de markt' liggen en heeft dus pech gehad. Dit maakt dat de armen nog armer en de rijken nog rijker worden.

Deze tendens is waarneembaar op maatschappelijk niveau, maar ook op mondiaal niveau. De ongelijke verdeling van beschikbare grondstoffen tussen Noord en Zuid (85% om 15%) werkt ook op wereldschaal een onoverbrugbare kloof tussen arm en rijk in de hand. En als niet onbelangrijk neveneffect verslechtert ons leefmilieu meer en meer. Wij beheren de aarde niet met het oog op het welzijn van toekomstige generaties, maar leven de aarde uit.

So far so good

De ontsnappingsroute die de auteurs aangeven leidt via de reparatie van de ziektekostenverzekering en de WAO, alsmede de verhoging van de uitkeringen tot een totale financiële staatscrisis. Op de puinheaven van dat oude 'gangbare' systeem zullen de burgers dan opnieuw vorm moeten geven aan de samenleving. Die samenleving zal gekenmerkt (moeten) worden door 'langzaamheid', 'bewarende arbeid' en een verstandig 'vruchtgebruik' van de aarde. (Zie ook MO, nr. 105, juli 1992.)

Veel lezers zullen het eens zijn met de kritiek van de auteurs op het huidige systeem, velen zullen ook instemmen met de in het boek gewenste eindsituatie. Maar de weg er naar toe behoeft toch nadere uitwerking. Het komt enigzins naïef over om te veronderstellen dat de bevolking spontaan tot het stichten van de 'heilstaal' over gaat nadat het 'gangbare' systeem is geliquideerd. Verder ben ik van mening

dat het 'gangbare' naast allerlei onverdragelijke uitwassen ook de potentie heeft zichzelf te vernieuwen. De werking van de markt is niet voor niets het belangrijkste allocatieprincipe voor materiële en immateriële goederen. We hebben nooit iets beters kunnen verzinnen. Zelfs in het Oostblok en de Sovjet-Unie, ten tijde van het communistische regime werd veel geld gestoken in de ontwikkeling van computerprogramma's die de marktwerking moesten nabootsen. In een centraal geleide economie bleek de toedeling van goederen en diensten, alsmede het vaststellen van salarissen een groot probleem. Datgene dat momenteel door de auteurs aan de kaak wordt gesteld is veelmeer het resultaat van de ongelijkheid van marktpartijen en het gebrek aan overzicht op het totaal van marktconforme handelingen. Mensen zouden zich meer bewust moeten zijn van de invloed die zij kunnen uitoefenen op het aanbod van producten via het al of niet uitoefenen van een vraag naar producten. Voorts moeten er ook meer voorwaarden worden gesteld aan de communicatie tussen vrager en aanbieder. Een van de belangrijkste, maar onderbelichte elementen uit het plan Simons wordt gevormd door het streven de patiënten en zorg-aanbieders samen te brengen in een onderhandelings situatie. Voorts zal het terugschroeven van de sociale zekerheid, naast een aantal zorgwekkende gevolgen ook voor een aantal mensen een bevrijding betekenen uit een positie van ongewenste immobiliteit. Probleem is volgens mij dus niet de werking het marktmechanisme zelf, als wel het gebrek aan controle over dat marktmechanisme. Hierin ligt een schone taak van de overheid, die door de burgers moet worden gedwongen (rand)voorwaarden te stellen aan wat wel en niet aanvaardbaar is. Nu is Nederland een klein land, en hebben wij een open economie. Het beste zou zijn om in EG-verband de inheemse markt zoveel mogelijk af te scherm van de wereldhandel. Dat is ook mogelijk omdat we als EG een aanzienlijke mate van zelfvoorzienendheid kunnen bereiken. Pas dan is op centra-

Ouderen en armoede

1993: Europees Jaar van de Ouderen

al niveau, ingrijpen in die doordenkerende ontwikkeling van overconsumptie en uitputting van onze grondstoffen mogelijk. Of dat afdoende is, is maar de vraag. Maar een goed voorbeeld doet navolgen. 'De ziekte van het gangbare' is een aardige collage van argumenten tegen het heersende klimaat van overconsumptie en de gezondheids-ondermijnende leefstijl van het rijke noorden. Toen ik het boek las, vroeg ik me echter af of het 'gangbare' wel zo 'gangbaar' is. Tot voor kort achtten velen het (met name) in Nederland onmogelijk dat er iets aan de overmatige produktie van kernwapens kon worden gedaan. Inmiddels is die spiraal omgebogen in positieve richting, en op een schaal die vrijwel niemand hier voor mogelijk zal hebben gehouden. Wie weet is er nog veel meer mogelijk. Volgens de auteurs zijn we echter verloren. We moeten onze eigen ondergang maar versnellen, opdat zich zo snel mogelijk een noodzaak aandient tot radicale herinrichting van onze samenleving. We moeten ons echter toch afvragen of dan daadwerkelijk de zon zal doorkomen. □

De ziekte van het gangbare, Raf Janssen en André Bons.

Verkrijgbaar bij: Commissie Oriënteringsdagen, Europalaan 267, 3526 KS Utrecht. Telefoon: 030-870130.

Prijs f 24,90 of f 14,90 voor mensen met een minimum inkomen.

Het Europees Anti-Armoede Netwerk, afdeling Nederland (EAPN-NL) organiseert op vrijdag 24 september 1993 een conferentie over het onderwerp 'Ouderen en Armoede' in het Mozeshuis te Amsterdam. Het EAPN is opgericht in 1989, om bij de instellingen van de EG de belangen van de armen van Europa te behartigen en in elke lidstaat een netwerk op te zetten bestaande uit initiatieven, die de armen de kans geven zich te vormen tot woordvoerders, via aaneensluiting in zelforganisaties.

In het Europees Jaar van de Ouderen wordt veel aandacht besteed aan de maatschappelijke problemen van de vergrijzing van de samenleving, waarbij voorzieningen in de ouderenzorg, de hoogte van de uitkeringen en de deelname van de ouderen aan het maatschappelijk leven op de voorgrond staan.

Wat we tot nu toe missen in het debat is de stem van die ouderen, die al ver voor hun pensionering in armoede zijn terecht gekomen en van hen die al meerdere generaties in armoede hebben geleefd, en zelfs hun kinderen en kleinkinderen onder aan de maatschappelijke ladder zijn opgroeien.

- Enkele constatering: ouderdom begint niet bij 65 jaar.
- Door druk op de arbeidsmarkt wordt het begrip 'te oud' al toegepast voor boven 40-jarigen, of zelfs jonger als het om laag- of ongeschoold werk gaat.
- als je boven de 50 jaar komt vervallen er allerlei rechten;
- in arme wijken is de gemiddelde levensverwachting een stuk lager dan in welvarende wijken;
- de problemen van de arme ouderen zijn anders dan die van welvarende ouderen.
- de subsidieregelingen zijn nu zo toegespitst op categorieën, dat degenen die niet precies binnen de normen vallen geen beroep kunnen doen op die regelingen. Een voorbeeld: kun je als oudere met een laag inkomen aan de universiteit studeren?

Het motto van het Europees Ouderenjaar is 'Solidariteit tussen generaties'. In de documentatie en debatten gaat het tot nu toe voornamelijk over de solidariteit van de

werkende en jongere generaties met de ouderen. Maar valt er ook iets te leren uit de solidariteit van welvarende met arme ouderen, en van solidariteit van ouderen naar jongeren, naar hun kinderen en kleinkinderen die door maatschappelijke oorzaken in armoede leven? Armoede en verarming hangen nauw samen met sociale uitsluiting. Het zijn centrale maatschappelijke problemen. Dat betekent dat deze iedereen aangaan. De armen hebben zelf ideeën over het vinden van oplossingen. Niet alleen voor zichzelf, maar ook op maatschappelijk niveau. Daar kan niemand omheen.

Daarom nodigen wij de lezers van dit artikel uit om in gesprek met vertegenwoordigers van verenigingen, samenwerkingsverbanden en steunpunten de armen en armen te leren kennen. Op deze conferentie staan de levensomstandigheden van arme ouderen centraal. Tevens zullen aanbevelingen en voorstellen geformuleerd worden, die aan de armoede van ouderen een einde kunnen maken.

Het voorlopige programma van deze conferentie bestaat uit inleidingen door een parlementariër en een Euro-parlementariër, en een aantal vertegenwoordigers van verwante organisaties (Mensen zonder Betaald Werk, ATD-Vierde Wereld). Lunch (wordt verzorgd.) 's Middags zijn er discussiegroepen. Drs. G. Oude Engberink zal optreden als dagvoorzitter.

De kosten voor deze dag zijn f 50,- (voor hen die de kosten kunnen declareren) en f 25,- voor hen die het uit eigen zak moeten betalen. Indien nodig kunnen deelnamekosten worden vergoed. De prijs is inclusief het verslag. Aanmelding voor 1 september; een acceptgiro wordt dan toegezonden. □

Trefpunt, nr. 2 1993

Er is veel vraag naar het vrouwencondoom, dat sinds begin januari te koop is. Dat blijkt uit een peiling onder een aantal verkooppunten.

Volgens sommige waarnemers zijn het vooral vrouwen van rond de twintig die het kopen. Een andere waarnemer was juist opgevallen dat "ook veel vrouwen van middelbare leeftijd het vrouwencondoom kopen".

Volgens Birte Hoekstra van het PR-bureau-Grailing worden aan de lopende band nieuwe voorraden besteld. "We hadden eerlijk gezegd ook een grote vraag verwacht. Mensen zijn tenslotte nieuwsgierig. Of de grote belangstelling blijvend is moeten we afwachten. Dat zal pas over een jaar blijken."

In Zwitserland, waar het vrouwencondoom al begin vorig jaar op de markt werd gebracht, viel na een hausse aan het begin de verkoop stil. Langzaam maar zeker stijgen de verkoopcijfers echter weer. In Engeland, waar het vrouwencondoom half oktober '92 werd geïntroduceerd, is sprake van een "boom".

Kinderopvang.

Tijdschrift voor de Sociale Sector, februari 1993, nummer 2

In de huidige discussie over kinderopvang weerklinken vragen uit de jaren zestig. Mag de vrouw met gezinsverantwoordelijkheid wel een taak buiten het gezin vervullen? Doet ze het gezin niet tekort? Verwaarloost ze haar kinderen nu wel of niet? Onbewust liepen vrouwen in hun emotionaliteit in de valkuil van moederliefde en kindergeluk. De vraag of kinderopvang nu wel of niet goed is voor kinderen, was nauwelijks aan de orde. Die vraag is in zijn algemeenheid ook niet met een simpel ja of nee te beantwoorden. Hij maakt deel uit van het complexe vraagstuk van de organisatie van werken en zorgen in onze verzorgingsstaat. Relevanter is de vraag, waarom (betaalde) arbeid zo'n groot maatschappelijk goed is en zorgen en koesteren een ondergeëvalueerde vrijetijdsbesteding.

Het debat over de vraag of kinderopvang al dan niet goed is voor kinderen en of we nu wel zo blij

moeten zijn met de recente uitbreidingsoperatie, draait om uiteenlopende "kwesties".

1. het vraagstuk van de combinatie van werken en zorgen. Wat hebben een kwart eeuw vrouwenstrijd en ruim vijftien jaar officieel emancipatiebeleid vrouwen feitelijk opgeleverd, behalve meer baas in eigen buik en een "vrije" keus voor kinderen? De toegang tot onderwijs en het recht op arbeid brachten naast nieuwe plichten geen gelijkheid. De lichamelijke zelfbeschikking van vrouwen is ondergeschikt gemaakt aan hun economische zelfbeschikking. Het gros van de vrouwen met kinderen werkt beneden haar opleidingsniveau, in een beperkt aantal beroepen en overwegend kleine part-time banen. Met recht vragen vrouwen zich dan ook af, of de lusten nog wel opwegen tegen de lasten als zij naast het moederschap ook nog een baan ambiëren.
2. De strategie inzake herverdeling van werken en zorgen. Is kinderopvang een "noodzakelijk kwaad", een excuus voor mannen om zich aan zorgtaken te onttrekken? Zolang mannen niet mee veranderen, is kinderopvang een alkoopsom in de strijd voor herverdeling van werken en zorgen. "Opsluiting van kinderen in opvanginstituten is daarbij een efficiëntere oplossing gebleken dan verkorting van werktijden of herverdeling van de zorgarbeid. Anderen vinden het een kwestie van en-en: laten we blij zijn dat er eindelijk wat meer kinderopvang is en die ook goed organiseren en innichten, zonder flexibele en kortere werktijden, betaald ouderschapverlof en andere regelingen uit het oog te verliezen.
3. De manier waarop het grootbrengen van kinderen is georganiseerd. Kinderen zijn geen publiek goed maar, als bezit van hun ouders, een particuliere "last". In die context is praten over meer publieke verantwoordelijkheden als vloeken in de

kerk. Bij gesubsidieerde kinderopvang doemt alras het schrikbeeld van staatsopvoeding op, van "bureaucratische en oncontroleerbare instituten".

4. De kwestie van de nog steeds betwijfelde meerwaarde en effecten van kinderopvang. Door kinderopvang te vergelijken met opvoeding thuis, plaatst men een ideaal beeld van onbaatzuchtige moederliefde tegenover routinematig, ongeïnspireerde "oppas" door betaald beroepskrachten. Kan professionele kinderopvang wel die liefde en zorg garanderen die we van moeders verlangen? De betekenis van kinderen voor elkaar, ruimere ontwikkelingsmogelijkheden en winst op sociaal en cognitief terrein worden makkelijk vergeten als men vindt dat alleen moederliefde telt.
5. De kwestie van de dubbele standaard. De meeste vrouwen met kinderen kunnen nog kiezen tussen werken en zorgen. Een groep wordt die keus ontnomen. Bijstandsvrouwen kunnen gedwongen worden een baan te aanvaarden, terwijl hun kinderen een plaats op de crèche wordt toegewezen. Voor hen is de "gevoedsrust" van de verzorgingsstaat niet langer vanzelfsprekend.
6. De soms terecht kritiek op de manier waarop kinderopvang in versneld tempo wordt uitgebreid. Wat is verantwoorde kinderopvang, wie bepaalt dat en waar aan is dat te toetsen?

Alsof het allemaal onnozele debielen zijn.

Welzijnsweekblad nr. 1/2, januari 1993

Het meidenwerkproject Fammennwerk Boarnsterhim in Friesland, een arbeidsoriëntatieproject voor platlandse meisjes tussen de 17 en 25 jaar, werpt zijn vruchten af. Ruim 60% van de meisjes vond betaald werk of stroomde door naar leerlingwezen of werkervaringsplaats. Bijna 23% begon na het project met een opleiding. De coördinator van het project verklaart het succes als

volgt: "veel meisjes die hier komen, hebben het middelbaar of lager beroepsonderwijs niet afgemaakt. Het reguliere onderwijs spreekt hen niet aan. De scholen zijn enorme fabrieken, het zijn grote groepen en er is geen persoonlijke begeleiding. Er moet voor deze meisjes iets extra's gebeuren om hen te stimuleren door te gaan.

Bij het project Fammenwurk staat individuele begeleiding bij beroepsoriëntatie, sollicitatiecursussen en training in sociale vaardigheden centraal. Een meidenwerkster benadrukt dat in het project naast de economische zelfstandigheid (vergroten van beroepsperspectief) ook sociaal-culturele zelfstandigheid van de meisjes (zoals een positief zelfbeeld) centraal staat.

Fammenwurk is een van de zestien arbeidsoriëntatieprojecten voor meiden in Nederland die door het CBA van het ministerie van Sociale Zaken en werkgelegenheid voor drie jaar worden gesubsidieerd. Of het project na juli 1993 wordt gesubsidieerd is onzeker.

Op dit moment zit het evaluatieonderzoek naar het functioneren van de projecten in haar laatste fase. Het voort bestaan van de projecten hangt hier in belangrijke mate vanaf

Feministische hulpverlening aan mannen en vrouw.

Welzijnsweekblad nr. 12, 19 maart 1993

Op 29 maart heeft het afscheidscongres plaats gevonden van het landelijk project Vrouwenhulpverlening in het algemeen maatschappelijk werk. Het project loopt niet af maar wordt overgedragen aan de werkgeversvereniging VOG.

In de afgelopen vijf jaar heeft ongeveer 75 tot 80% van de 180 instellingen voor maatschappelijk werk een aanbod vrouwenhulpverlening ontwikkeld. Voor de overige instellingen is vrouwenhulpverlening nog een geheel witte plek op de kaart. Onderling verschillt de mate van integratie nogal. Het is niet van bovenaf op te leggen. Het is en blijft een zaak van de instellingen zelf. Een belangrijk winstpunt van de afgelopen periode is dat iedereen die met integratie van vrouwenhulpverlening werkt het nu over hetzelfde heeft. Er is een gemeenschappelijk

referentiekader gekomen. Als een maatschappelijk werker nu het woord vrouwenhulpverlening in de mond neemt, heeft hij of zij het over "de vertaling van de vrouwenemancipatie gedachte en het feminisme naar het hulpverleningsveld toe". Oftewel de "feminisering" van het hulpverleningsaanbod, de hulpverleners, en de organisaties waarbinnen dat aanbod plaats vindt. Vrouwenhulpverlening alleen is onvoldoende. Daarom is er een aanbod van mannenhulpverlening ontwikkeld, individueel of in groepen, naast roldoorbrekende hulpverlening voor paren, gezinnen of gemengde groepen. Er is een mooie naam aan gegeven: seksespecifieke hulpverlening.

De overgang.

Welzijnsweekblad nr. 9, 26 februari 1993

Vrouwen tussen de 40 en 60 jaar zitten vaak met allerlei vragen over de overgang. "Overgangsjaren, feiten en fabels" komt tegemoet aan de behoefte van deze vrouwen aan duidelijke overzichtelijke en veelzijdige informatie. De auteurs, zowel afkomstig vanuit de stichting VIDO als het vrouwengezondheidscentrum Aletta, zijn erin geslaagd zowel hun deskundigheid als hun betrokkenheid met deze vrouwen in de informatie te laten doorklinken. De feitelijke informatie wordt steeds geïllustreerd met ervaringen van vrouwen zelf. Het resultaat is een informatief, uiterst leesbaar boekje dat problemen van vrouwen in de overgang serieus neemt. Behalve het biologisch proces dat vrouwen in deze levensfase doormaken, worden ook alle typische lichamelijke en psychische overgangverschijnselen besproken. Onder de noemer "Overgang als crisis?" wordt kritisch stil gestaan bij de maatschappelijke positie van de vrouw en de beeldvorming rond ouder wordende vrouwen. Die beïnvloeden immers de problemen die vrouwen in de overgang ervaren in belangrijke mate. Erg waardevol voor ouder wordende vrouwen is het gedeelte waarin gedetailleerd wordt beschreven hoe ze zelf met overgangverschijnselen kunnen omgaan. Onderwerpen als seksualiteit, opvliegers, anticonceptie en incontinentie passeren de

revue.

Hulpverleners in het nauw. Turkse tragedies.

Buitenlanders Bulletin, 3/93

In naam van de familie-er schieten beledigde mannen hulpverleners neer. Wee degenen, die onderdak verschaffen aan weggelopen meisjes en vrouwen. De wrekers gaan hardhandig te werk. Zij schrikken niet terug voor bedreigingen, mishandeling of zelfs moord. De handhavers der wet moeten hulpeloos toekijken totdat het kwaad is geschied. Vervolgens slaagt justitie er niet in door muren van stiltwijgen heen te breken en een dader voor de rechter te brengen. Slechts de anonimiteit biedt hulpverleners enige bescherming tegen gekrenkte leden.

Metin Yildiz werkte als maatschappelijk werker bij het Algemeen Maatschappelijk Werk te Den Haag. Sinds de Turkse staatsgreep van 1980 verbleef hij als politiek vluchteling in Nederland. Enkele weken voor zijn dood vertelde hij aan zijn ex-collega Nuray uit Den Haag dat hij zich enorme moeilijkheden op de hals had gehaald. Hij moest een weggelopen Turks meisje aan een geheim woonadres helpen. Metin vertelde meerder malen bedreigd te zijn door de familie van het meisje. Maar hij was zo ontzettend welwillend dat hij geloofde dat hij die mensen zou kunnen overtuigen en kalmeren.

Nuray: "Maar voor hen ben je nooit neutraal, ook al slaag je erin hen ervan te overtuigen dat uithuwelijken een oneerlijke, ouderwetse traditie is. In hun ogen ben je nog altijd een man en een man heeft altijd bijbedoelingen in relatie tot meisjes". Maar hij was zo ontzettend welwillend was omdat haar vader haar wilde uithuwelijken aan een familielid in Turkije. In de steek laten was voor Metin uitgesloten. Naar het oordeel van haar vrienden en vriendinnen was zij geen maagd meer waardoor terugkeer naar het ouderlijk huis ook onmogelijk was. De eer van de familie was geschonden en niemand zou nog bereid zijn naar haar te luisteren. □

door Brenda Tiddens,
voorzitter van BVV-idee

Je gaat er groter van denken!

In november vorig jaar ben ik naar een congres in Berlijn geweest met Ineke van Westrienen. Wij vertegenwoordigden daar BVV-idee. Het ging over vrouwenbedrijven in Europa. Het forum had een interessante samenstelling: vrouwen uit Oost en West, Oost-Europa en ik vanuit BVV, als vertegenwoordigster van een gerealiseerd project. Het congres liet zien hoeveel werk er nog verzet moet worden en hoeveel we in Europees verband van elkaar kunnen leren. Het waren werelden van verschil in geld, kennis en mogelijkheden. Dat had op mij een zeer inspirerende uitwerking. De simpelheid van het BVV-concept (een gebouw, 30 bedrijfs-ruimtes en woonruimte voor circa 30 vrouwen) sloeg enorm aan bij de aanwezigen.

Tijdens het congres was er ook een informatiemarkt, waaraan wij deelnamen met informatie over BVV. De opzet van de markt was goed, ongeveer dertig werkgelegenheidsinitiatieven uit heel Europa waren vertegenwoordigd. Tussen de lezingen door waren er levendige uitwisselingen en er werden veel contacten gelegd.

Omdat een aantal vrouwenprojecten/initiatieven uit West-Berlijn niet aanwezig was op het congres, zijn we apart op bezoek gegaan bij een groep met vergelijkbare ideeën als BVV. Zij proberen in Duitsland en op Europees niveau zoveel mogelijk toegang te krijgen tot werkgelegenheidssubsidies ten gunste van vrouwenprojecten. Daarbij zijn ze behoorlijk kritisch. Zo hebben ze een aanbod van de stad Berlijn om het beheer op zich te nemen over de 'banenpool' voor vrouwen van de hand gewezen. Zij vonden de opzet niet goed, omdat de banen maar voor twee jaar zijn gegarandeerd. Via deze groep zijn we ook in contact gekomen met vrouwen uit Litouwen en Moskou.

Ook zijn we bij de Weiberwirtschaft op bezoek geweest. Dit is een initiatief van West-Berlijnse en enkele Oost-Berlijnse vrouwen, die een bedrijfcentrum voor vrouwelijke ondernemers willen realiseren. Vanwege de andere economische

verhoudingen in Duitsland, konden zijn niet zoals BVV een pand huren van de gemeente, maar moesten zij een pand aankopen om hun project te kunnen realiseren. Onlangs hebben zij in Oost-berlijn een pand van de Treuhand aangekocht. Op zich is het al heel bijzonder dat zo'n groep van de Treuhand als serieuze koper een kans krijgt. Maar nog meer vermeldenswaard is het dat deze vrouwen bij de onderhandelingen over de aankoop prijs enkele miljoenen van de aanvankelijke prijs wisten af te dingen. Ook met de banken wisten ze goed zaken te doen. En met de overheid zijn afspraken gemaakt over de bodemverontreiniging; schoonmaak van de grond wordt gesubsidieerd.

We zijn daar prima ontvangen door de groep en ze hebben ons meegenomen naar de voormalige cosmeticafabriek, die over een tijdje verbouwd zal zijn tot Vrouwenbedrijvencentrum. We hebben afgesproken dat we als BVV een 'zusterband' met hen zullen aangaan. Wij kunnen leren van hun ervaringen als investeerder/eigenaar. Zij kunnen van ons leren over de organisatie, werving, verbouw, exploitatie en beheer van een dergelijk centrum.

De Weiberwirtschaft streeft net als BVV naar een intercultureel karakter van hun bedrijfcentrum. Maar de aangekochte voormalige cosmeticafabriek ligt geheel in een 'witte' wijk in Oost-Berlijn. Migrantenvrouwen komen niet in die wijk. Ineke en ik hebben de Weiberwirtschaft toch geadviseerd hard vast te houden aan de beoogde samenstelling van de groep: eenderde migrantenvrouwen, eenderde Oost-Berlijnse en eenderde West-Berlijnse vrouwen. De Weiberwirtschaft zal dan alles in het werk moeten stellen om de veiligheid van de ondernemers (en hun klanten) gewaarborgd te krijgen. Dit is een principiële politieke zaak. Wij zijn geschrokken van de slechte politieke verhoudingen daar.

De reis heeft vooral bevestiging opgeleverd voor onze aanpak; ik vond de benadering van de Berlijnse vrouwen vrij elitair. Ook kregen we een kick van de vergelijking met andere projecten. Ons project draait al en is daarmee op dit moment uniek in Europa. Zo'n internationaal con-



Brenda Tiddens

gres is een soort explosie van ervaring, kennis en enthousiasme. Het geeft een beweging zoals bijvoorbeeld 'vrouwen en economische initiatieven' een gezicht. Het is belangrijk om kansen te bieden voor uitwisseling en ontmoeting; daar worden sociale uitvindingen gepresenteerd, die ieder naar eigen behoeften en mogelijkheden kan vertalen en gebruiken.

Overigens moet je het belang van contacten en inspiratie in de persoonlijke sfeer van zo'n congres niet onderschatten; het gaf mij in ieder geval weer energie om door te gaan met BVV-IDEE. Verder werd de Europese eenwording voor mij meer realiteit door de contacten en uitwisseling op Europees niveau. Je gaat meer beseffen hoe belangrijk het is dat wij vrouwen ons internationaal gaan organiseren en profileren. Je gaat groter denken.

□

Neem nu een abonnement op MO/Samenlevingsopbouw

MO/ Samenlevingsopbouw is een mededelingenblad van, voor en over de samenlevings- opbouwwerkpraktijk. Er verschijnen 10 nummers per jaar waarvan tenminste 4 themanummers of specials zijn.

Indien u verzekerd wilt zijn van automatische toezending van volgende interessante afleveringen van Samenlevingsopbouw, is het raadzaam een abonnement te nemen.

Met ingang van 1993 kost een abonnement **f 67,50** een tweede abonnement en verder **f 62,50**, losse nummers kosten **f 12,50** en specials **f 14,50** (excl. porto)

- 1 Het Samenlevingsgebouw, Sociale vernieuwing en de kwaliteit van de woonomgeving, **f 14,50**, nr. 91, februari 1991.
- 2 De Samenlevingsfabriek, Sociale vernieuwing en de kwaliteit van de arbeid(s-toeleiding), **f 14,50**, nr. 96, juli/augustus 1991.
- 3 Het Samenlevingsplein, Sociale vernieuwing en de ontwikkeling op maatschappelijk en cultureel terrein, **f 14,50**, nr. 99, december 1991.
- 4 De Samenlevingstuin, themanummer over o.a. Bewonersparticipatie en groenbeheer, **f 12,50**, nr. 107/108, november 1992

Bestelformulier

Noteer mij voor: nummer _____ /abonnement 1993

Naam (instelling) _____

Straatnaam _____

Postcode/plaats _____

telefoonnummer _____

Deze bon
opsturen naar:

MO/Samen-
levingsopbouw
Prinsegracht 51
2512 EX
Den Haag



Sociale Atlas van de Vrouw:

Ondanks positieve ontwikkeling emancipatie, doel nog niet bereikt

In het algemeen is de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen op de terreinen arbeid en inkomen aan het afnemen. De zelfstandigheid van vrouwen neemt toe. Omdat in veel gevallen het tempo van de veranderingen laag is, zijn de verschillen tussen vrouwen en mannen gemeten in personen, maar vooral in arbeidsjaren groot, is de oververtegenwoordiging van vrouwen in vrouwenberoepen en mannen in mannenberoepen nog net zo groot als zij geweest is en zijn de meeste vrouwen niet financieel zelfstandig. Het SCP vraagt zich dan ook af in hoeverre een verdere ontwikkeling naar zelfstandigheid en gelijkheid mogelijk is zonder gedragsveranderingen bij mannen in de vorm van toenemende tijdsbesteding aan de zorg voor kinderen en huishouden en toenemende participatie aan deeltijdarbeid.

Dat staat in de onlangs verschenen Sociale atlas van de vrouw deel 2, geschreven door mevrouw drs. B.T.J. Hooghiemstra en mevrouw dr. M. Niphuis-Nell. Een sociale atlas brengt de positie van de vrouw in Nederland op diverse maatschappelijke terreinen in kaart. In 1977 en 1983 verschenen twee integrale rapporten over de positie van de vrouw. Dit in tegenstelling tot de huidige atlas, die in vier delen wordt uitgegeven. Het eerste deel, dat dateert van februari 1991, handelt over gezondheid, seksualiteit en (seksueel) geweld. Dit tweede deel gaat over arbeid, inkomen en de faciliteiten die nodig zijn om betaalde arbeid en de zorg voor kinderen te kunnen combineren. Het derde deel, dat in 1994 zal verschijnen, brengt de positie van allochtone vrouwen in Nederland in kaart. Deel vier heeft primaire leefvormen als onderwerp.

Ontwikkeling

Hoewel de emancipatie van vrouwen zich in goede richting ontwikkelt, is van zelfstandigheid en gelijkheid van mannen en vrouwen nog geen sprake. Weliswaar is vanaf de jaren zestig de arbeidsparticipatiegraad van vrouwen gemeten in personen sterk toegenomen (van 25% in 1960 tot 56% in 1991), toch is deze nog veel lager dan die van mannen (82%). De arbeidsparticipatie van vrouwen gemeten in arbeidsjaren is slechts gestegen van 21% in 1960 tot 31% in 1990. Dit komt doordat de massale toetreding van vrouwen tot de arbeidsmarkt zich beperkt heeft tot de deeltijdmarkt. Hierin zijn vrouwen oververtegenwoordigd (75%), op de voltijdmarkt

zijn zij ondervertegenwoordigd (21%). Vrouwen werken anders gezegd gemiddeld minder uren dan mannen als zij zich op de arbeidsmarkt bevinden. Vaak zijn de deeltijdbanen qua arbeidstijd zo beperkt dat er geen economische zelfstandigheid mee verworven kan worden.

Taakverdeling

De onevenredige deelname van vrouwen aan deeltijdarbeid heeft, net als het achterblijven van arbeidsparticipatie van vrouwen bij mannen, veel te maken met de ongelijke verdeling van huishoudelijke en verzorgende taken binnen huishoudens. Als een huishouden uitgebreid wordt met kinderen, besluiten steeds minder maar nog steeds de meeste vrouwen te stoppen met werken (van de vrouwen met kleine kinderen werkt ongeveer een derde, van de vrouwen die geen kleine kinderen hebben werkt 51%). Diegenen die wel werken, werken vrijwel allemaal in deeltijd (88% van de werkende vrouwen met kleine kinderen). Bij mannen valt eerder een toename in arbeidstijd dan een afname te constateren na het krijgen van kinderen.

Rollenpatroon

Ook tijdsbestedingsonderzoeken duiden op een groot verschil in rollenpatroon tussen vrouwen en mannen. Gemiddeld besteden vrouwen 26,4 uur per week aan het huishouden (inclusief het verzorgen van kinderen en het doen van boodschappen). Voor mannen is dit 10,4 uur. Werkende vrouwen (tenminste 20 uur per week) spenderen 16,4 uur per week aan deze taken, wer-

kende mannen 8,4 uur. Dit betekent niet dat er niets veranderd is in opvattingen over taakverdeling. Steeds meer mensen zijn van mening dat betaald en huishoudelijk werk evenrediger verdeeld dient te worden over vrouwen en mannen in een huishouden. Daarnaast is sprake van een ontwikkeling in de richting van licht toenemende participatie van mannen aan deeltijdarbeid en toenemende tijdsbesteding aan de verzorging van het huishouden en kinderen. Het tempo van deze ontwikkelingen loopt echter sterk achter bij dat van de groeiende orientatie van vrouwen op een beroep. De traagheid van een dergelijke ontwikkeling gecombineerd met een beperkte beschikbaarheid van faciliteiten om werk met kinderen te combineren staat een daadwerkelijke gelijkheid van kansen voor vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt in de weg.

Functieniveau

Kwalitatief staat de arbeid van vrouwen niet op gelijk niveau met dat van mannen. Vrouwen blijven oververtegenwoordigd in traditionele vrouwenberoepen en ondervertegenwoordigd op de hogere functieniveaus. Slechts heel langzaam verandert dit. Zo bleef bijvoorbeeld het aandeel vrouwen in "beleidsvoerende en hogere functies" tot de tweede helft van de jaren tachtig stabiel, daarna nam het aandeel enigszins toe. Daarmee is deze ontwikkeling ver achtergebleven bij de stijging van de arbeidsmarkt-participatie van vrouwen in het algemeen. Verschillen in functieniveaus tussen mannen en vrouwen blijven bestaan omdat vrouwen vaak gericht zijn op deeltijdbanen die relatief veel voorkomen in de typische vrouwenberoepen en op de lagere functieniveaus. Ook kennen vrouwenberoepen doorgaans korte loopbaantrajecten waardoor een hoog functieniveau moeilijk bereikt wordt. Verder zijn er nog steeds veel werkgevers die sceptisch staan tegenover het aanstellen van vrouwen op plekken waar nooit veel vrouw gewerkt hebben waardoor de scheiding tussen typische vrouwen- en mannenberoepen gehandhaafd blijft.

Inkomen

De toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen heeft er toe geleid dat steeds meer vrouwen een eigen inkomensbron hebben en steeds minder vrouwen financieel volledig afhankelijk zijn van hun partner.

Van alle gehuwde of samenwonende vrouwen tot 65 jaar is momenteel 49% geheel afhankelijk van het inkomen van haar partner. Gemiddeld komt 18% van het huishouds-inkomen van deze paren voort uit de baan van de vrouw. Omdat vrouwen voor een groot deel in deeltijd werken en de uurlonen van vrouwen gemiddeld 77% bedragen van de uurlonen van mannen ligt het jaarincome van vrouwen op een veel lager peil dan van mannen. Van de werkende vrouwen zou 70% financieel zelfstandig kunnen leven van haar eigen inkomen (in 1985 ging het nog om 60%) Van alle vrouwen (16-64 jaar) in Nederland is 30% financieel zelfstandig (in 1985 24%).

Kinderopvang

Vooraf de verzorging van kinderen brengt met zich mee dat de mogelijkheden op de arbeidsmarkt beperkt worden. Dit is onder meer een gevolg van de geringe mogelijkheden tot kinderopvang in Nederland. Pas in 1990 is hiern een zekere doorbraak te constateren bij het van kracht worden van de Stimuleringsmaatregel Kinderopvang. Deze maatregel biedt gemeenten en bedrijven subsidiemogelijkheden voor kinderopvang. Ondanks de sterke groei is er nog een enorm tekort aan kinderdagverblijven. Het percentage van vrouwen dat behoefte heeft aan een plaats op een kinderdagverblijf is vijf maal zo hoog als het percentage van de vrouwen dat voor hun kind een plaats op een kinderdagverblijf heeft weten te bemachtigen. Ook zijn er in 1990 nog maar 3,3 full-time kindplaatsen voor 100 kinderen van 0 tot 4 jaar beschikbaar. Internationaal gezien steekt de (georganiseerde) kinderopvang van Nederland wat schrikt af tegen die in andere Europese landen. Het zwangerschap- en bevallingsverlof is in 1990 uitgebreid en sinds 1991 kun-

nen beide ouders (onbetaald) ouderschapsverlof opnemen. Hoewel dus de faciliteiten die betaalde arbeid en de zorg voor kinderen mogelijk maken, de laatste jaren zijn uitgebreid, zijn ze nog steeds minimaal en kan er geconcludeerd worden dat de ontwikkelingen zich nog in een beginfase bevinden.

Opinies

Veel veranderingen op het terrein van emancipatie ontwikkelen zich langzaam. Dit geldt veel minder voor de mening van de Nederlandse bevolking over werken van vrouwen en de gevolgen hiervan voor kinderverzorging. Zo is bijvoorbeeld een toenemend aantal vrouwen van 21-37 jaar van mening dat buitenshuis werken en het hebben van kleine kinderen kan samengaan, mits goede kinderopvang aanwezig is. In 1982 was dit nog 32%, in 1988 is dit al 55%. Wordt er een uitsplitsing gemaakt naar opleiding, dan is 75% van de hoger opgeleide vrouwen deze mening toegedaan. 59% van de middelbaar opgeleide en 43% van de laag opgeleide vrouwen. Een ander voorbeeld: in 1965 vond slechts 2% van de Nederlandse bevolking dat werken van een gehuwde vrouw met schoolgaande kinderen aan te bevelen is, in 1991 is dit 31%, 48% vindt werken met schoolgaande kinderen niet bezwaarlijk (in 1965 15%) en 22% van de bevolking vindt dit wel bezwaarlijk (in 1965 84%). In 1991 is 52% van de bevolking het (sterk) eens met de stelling dat de overheid meer goedkope crèches moet bouwen ten behoeve van werkende moeders, 18% stelt zich tegenover de stelling neutraal op, en 31% is het (sterk) oneens met deze stelling. Verder is in 1991 volgens 21% van de bevolking gebruikmaking van een voorziening van kinderopvang voor kinderen jonger dan 4 jaar aan te bevelen, (in 1985 was dit nog 14%) het is niet bezwaarlijk volgens 42% en wel bezwaarlijk volgens 36% (1985: 43%). Als er gekozen mag worden uit nieuwe beleidsmaatregelen voor ouders, ligt de hoogste prioriteit voor personen tussen de 20 en 44 jaar bij de verbetering van de mogelijkheden voor deeltijdarbeid. Uitbrei-

ding van kinderopvangvoorzieningen en verbetering van het ouderschapsverlof hebben eveneens een hoge prioriteit.

Overheidsbeleid

Sinds het midden van de jaren zeventig is de wetgeving gelijke behandeling van mannen en vrouwen uitgebreid en verbeterd. In de tweede helft van de jaren tachtig geldt de Stimuleringsmaatregel positieve actie en geeft de rijksoverheid een voorbeeld door als werkgever een beleid van positieve actie voor het eigen personeel te voeren. Op het terrein van arbeid heeft de overheid de laatste jaren enkele verbeteringen doorgevoerd ten aanzien van de rechtspositie van deeltijdwerkers, van thuiswerkers en van (overige) personen met flexibele arbeidscontracten en heeft het emancipatiebeleid zich toegespitst op de (arbeidsmarkt)positie van specifieke categorieën vrouwen, zoals herintreedsters, meisjes, bijstandsvrouwen en vrouwelijke ondernemers en meewerkende vrouwen. Op het terrein van inkomen werd in de belastingwetgeving een toenemende verzelfstandiging van gehuwde vrouwen gerealiseerd, werd in de wettelijke sociale zekerheid de gelijke behandeling van mannen en vrouwen dichterbij gebracht en hebben vrouwelijke werknemers sinds medio 1990 in ieder geval gelijke rechten op pensioenopbouw. De laatste jaren heeft de overheid steeds meer een symmetrische taakverdeling tussen man en vrouw, waarbij beide partners betaalde arbeid verrichten en het huishoudelijke werk en de zorg voor eventuele kinderen gezamenlijk dragen, gestimuleerd. Maar ook de asymmetrische taakverdeling, waarbij de ene partner de kost verdient en de andere thuis blijft, wordt nog steeds ondersteund door de overheid. Dit door specifieke tegemoetkomingen voor kostwinners in belastingheffing en sociale zekerheid. Hierdoor betalen paren met een symmetrische taakverdeling en andere buitenshuis werkenden een deel van hun belastingen en premies ten behoeve van de kostwinners bij te dragen aan de financiering van een geheel aan de kost-

Beroepsarbeid en zorg voor kinderen

wINNERS toegewijde verzorgster. Schattingen met betrekking tot de hoogte van het bedrag aan kostwinnersfaciliteiten per afhankelijk partner komen uit op een gemiddelde van fl. 10.000,- tot fl. 12.000,- per jaar. Voor de jongere generaties zouden die bedragen die gespenseerd worden aan kostwinnersfaciliteiten kunnen worden omgezet in geldstromen waarmee ouderschapsvoorzieningen, zoals verlofregelingen, kinderopvangmogelijkheden en kinderbijslag worden gecreëerd of verbeterd. Ook zouden tenminste de sociale verzekeringen, inclusief de pensioenopbouw, niet moeten worden onderbroken gedurende een periode van verlof of loopbaanonderbreking ten behoeve van de zorg voor kinderen. Dit om degene die thuis blijft ten behoeve van de zorg voor kinderen geen onverantwoorde risico's te laten lopen ten aanzien van haar toekomstig inkomen.

In het laatste beleidsprogramma emancipatie "Met het oog op 1995" is onder meer het speerpunt "herverdeling van onbetaalde arbeid en in samenhang daarmee vergroting van de zorgverantwoordelijkheid van mannen" geformuleerd. Het SCP noemt dit noodzakelijk, maar vindt wel dat het beleid verder dient te gaan dan alleen het stimuleren van bewustwording en mentaliteitsverandering.

Deel 2 van de Sociale atlas van de vrouw (ISBN 90-5250-334-6) is verkrijgbaar in de boekhandel en kost fl. 30,-. Een abonnement op de vier delen, waarbij deel 2 fl. 24, kost, kan worden aangevraagd bij VUGA Uitgeverij: 070-3305233

Overgenomen uit: SCP-WERKBERICHT 1992, NR. 1



Als we onze Nederlandse verzorgingsstaat vergelijken (1) met die van andere EG-landen dan zou deze op het eerste gezicht - gezien de relatief hoge mate van inkomenshervreiding - te typeren zijn als een 'sociaal-democratische' verzorgingsstaat, vergelijkbaar met Denemarken en Zweden. Dit type verzorgingsstaat, waarin een wezenlijke rol wordt toegedacht aan de overheid, is te onderscheiden van het 'conservatieve/corporatistische' type. Dit type kent een minder belangrijke rol toe aan de overheid en ziet het gezin als wezenlijk voor maatschappelijke stabiliteit. Landen die hieronder vallen zijn bv. Duitsland en Italië. Beide typen onderscheiden zich tenslotte van het 'liberale' type, waarbij Amerika en het Verenigd Koninkrijk voor de geest komen. Hier overheerst een geloof in de vrije marktwerking. Betrekken we echter de regelingen rond zorg voor kinderen in dit plaatje, dan komt het beeld er anders uit te zien. De Nederlandse verzorgingsstaat heeft op dit punt een totaal ander gezicht en is dan eerder in te delen bij het conservatieve/corporatistische type. De traditionele gezinsstructuur en de nadruk op het kostwinnersprincipe hebben decennia lang hun sporen nagelaten op de beloningsstructuur, het belastingstelsel en het systeem van sociale zekerheid en anno 1993 is dit beeld nauwelijks veranderd. Nu in Nederland in versnelde mate vrouwen op de arbeidsmarkt gaan participeren doet dit probleem zich voelen, ook op het niveau van het dagelijks leven. Vrouwen en in enigszins toenemende mate ook mannen lopen aan tegen de gebrekkige combineerbaarheid van betaald werk en zorg voor kinderen. Het NIMO heeft zich aangesloten bij een internationaal netwerk van onderzoeksters die in samenwerking dit probleem van de combineerbaarheid in verschillende landen onder de loep nemen en waar mogelijk vergelijken. Dit gezamenlijke onderzoeksproject, kortweg 'Family policy' genoemd is een initiatief van het Deutsches Jugend Institut in München. Niet alleen West-Europese landen, zoals Duitsland, Zweden en Frankrijk doen aan dit onderzoek mee, maar ook Oost-Europese lan-

den zoals Rusland, Polen, Hongarije en de voormalige DDR. Het onderzoek heeft in deze landen in de eerste fase een kwantitatief karakter, in de tweede fase is een meer kwalitatieve aanpak voorzien. De vergelijkende interpretaties van onderzoeksresultaten leveren een interessant beeld op van veranderende man/vrouw- en gezinsverhoudingen in een veranderend Europa. De onderzoeksmatige bijdrage van het NIMO aan het project zal kwalitatief van karakter zijn. Momenteel is een onderzoek in voorbereiding dat vertrekt vanuit de strategieën die vrouwen, mannen en alleen-opvoedende moeders volgen om in het dagelijks leven betaald werk en zorg voor kleine kinderen te combineren. Vanuit de 'oplossingen', die mensen in het dagelijks leven weten te creëren, worden verbeteringsvoorstellen ontwikkeld op structureel niveau, bijvoorbeeld op het niveau van de arbeidsorganisatie. Dit onderzoek zal - mits subsidie gevonden wordt - begin van de zomer starten.

Voor meer informatie kan men terecht bij Sima Nieborg, NIMO, Havensingel 8, Den Bosch. Tel. 073-137295.

1. Deze vergelijking is ontleend aan: Plantinga J. en Van Doorn-Huisjes, 'Verschillen in arbeidsmarktposities van vrouwen in Europa. De rol van verzorgingsstaten'. In: Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken, jrg. 9, 1993/1



HSAA01000110
113
Tijdschriften MO